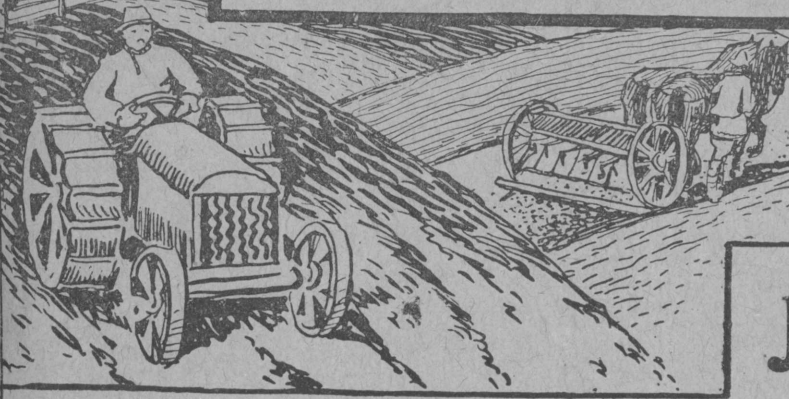


НП 28-1  
5

# УНИВЕРСАЛЬНЫЙ

ТЫЛЧЭ ЙЭДА  
ЛЭКШЭ БЫЛНЭ  
МУТАН ЖУРНАЛ



П. Гарбуниц. 08.

№ 10.

1929 ий, СЭНТЭБР

## Вуйлымаш

	Вэлыж
1. Н. Мухин—Куг йэр (п. м.) . . . . .	2
2. Глэбов—Ўчө (пиэс) . . . . .	5
3. Йэрэмэйэв—Настий (ойл.) . . . . .	24
4. С. Г. Чавайн—Дээртир-влак (повэсть). . . . .	31
5. Ньэвэров—Кузэ мэмнан дэн сар лийын (ойл.) . . . . .	37
6. Тойшэв—Тушман сэгыш (ойл.) . . . . .	40
7. Мачвий Саньук—У муро-влак . . . . .	44
8. В. Мухин—Марий литератур ыштымаштэ мом шинчыман . . . . .	45

---

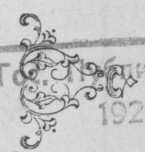
Мар. Ж.

У-11

Пүтынь туньасэ шэмэр, иктыш ушно!



# У В И Й



Гос. изд-во «Литиздат», Б-ка  
1929.  
Об. экз. Пнгр.

ТЫЛЧЭ ЙЫДА ЛЭКШЭ, СЫЛНЭ МУТАН, СҮРЭТАН

ЖУРНАЛ.



Пионьэр погынымаш

№ 10 1929 ий СЭНТӘБР № 10

Йошкар-Ола . . . . . 1929 ий





Н. Мухин.

## Кугу йэр.

Ой, Кугу йэр,  
Кугу Йэр,  
Чап лийжэ  
Тыланэт!

Шүкэрдэ огыл,  
Йырэт ыльэ  
Пич чодра,  
Курьык сэр,  
Куго ото  
Ковыра,—  
Сылнэ вэр!

Умбалнэтшэ,  
Чодрашат —  
Түрлө кайык, —  
Пүртыс мал.

Шүшпүкэтшэ  
Кызытат  
Шокта мур гыч  
Пэш сөрал..

— Тый йэр —  
Озан пого,  
Умло,  
Уныкам!

Озаж  
Вүд лонгаштэ  
Ок кой  
Шинчалан.

Ончал раш:  
Тэвэ ото.  
Тудат озан.

„Чок-чок“ ышташ,  
Коштэш тышкэ  
Кө шотан.

„Кэрэмэт“ —  
Шотан водыж,  
Шинчэн лий:

Чэрланэт  
Молын огыл,  
Тудын вий.

Имньэт уло,  
Тага, альэ  
„Тий шуран“,

Альэ лудо,  
Нымат огыл  
Мэранэт

Кэрэмэт  
Ок варсалтыл:  
Алал налэш;

Илышэт  
Тунам ижэ  
Сай лийэш.

Колыштат, умло,  
Уныкам:  
Шыдэ улыт  
Оза-влак.

Шыпак, шыпак,  
Йүк пудэ  
Эрташ төчө  
Сонгойлак.

„Пуш“ колдаш —  
Ой, шэкланэ:  
Судок лийат.

Йүштылаш—  
Ой, ит пуро:  
Пытэт ышкэжат.—

Тыгэ ожно  
Шонго кочам  
Ойла ыльэ  
Мыланэм.



Шагал шуко  
Эртыш жап,  
Мом гын ындэ  
Ужылдэм?...

Илыш толкын  
Кугу вий:  
Тоштым вож гыч  
Сүмыра.

Марий лүдын  
Огэш кий:  
Иэр воктэкэ  
Чумырга.

Йошкар шовыч  
Ик онгай  
Кож вуйышто  
Лупшалтэш.

Марий калык  
Ик йэш гай  
Мүкш игыла  
Згалтэш.

У сэм,  
У мур  
Иырна тэвэ  
Ионгалтэш.

Марий  
Культур  
Кушкэш кэчын,  
Вийангэш...

Курукышто  
Куго пүнчө  
Куаналын  
Шып шога.

— Йомшо калык  
Лавра гычшэ  
Йора лэктэ,  
Шоналта.

Колкоз.. Радий...  
Пайрэм лийжэ  
У шотан,  
Мут шокта.

Шарвак пүнчө  
Шала вуйжым  
Лыж-ж ыштал  
Тарвата.

Илышаш ыльэ  
Иктаж ийым.,,  
Ак, кузэ!

Колкоз лийжэ  
Воктэнэм,  
Ну, вашкэ!

Радий мэнгым  
Кормыжташ  
Вийэм уло,  
Мый кэртам.

У увэрым  
Колышташ  
Вара кэчын  
Туналам.

Йомак шүлүш  
„Кэрэмэт“  
Кызыт чэркыш  
Куснэн гын,

Вара шаңчын  
Вийжэ дэн  
Шула ыльэ  
Иүд - кэчын»...

Уждымэтым,  
Куго йэр,  
Тачэ ончо  
Иывыртэн:

Патыр калык  
Марийэт  
Помыжалтын  
Совэт дэн!

„Оза“ манмэ  
Тор шойам  
Рэвольутсо  
Шалатэн

Иэр гоч ийшэ  
Иэн түшкам  
Ончэм мыйэ  
Иывыртэн.

Вүд онго-влакшэ  
Иыр шарлэн  
Тыгэ ласкан  
Иүклана:

— Илэн толын  
У вий дэн,  
Колкоз пасум  
Иүктэна...

Иыр ваш илыш,  
Куанымаш...  
Эк, марий!

„Интэр“ мутым  
Шукталаш  
Иамдэ лий!..

Той тумыр,  
Чотырак  
Сургалтарэ!

Пич малшэ  
Туньям  
Пожалтарэ!

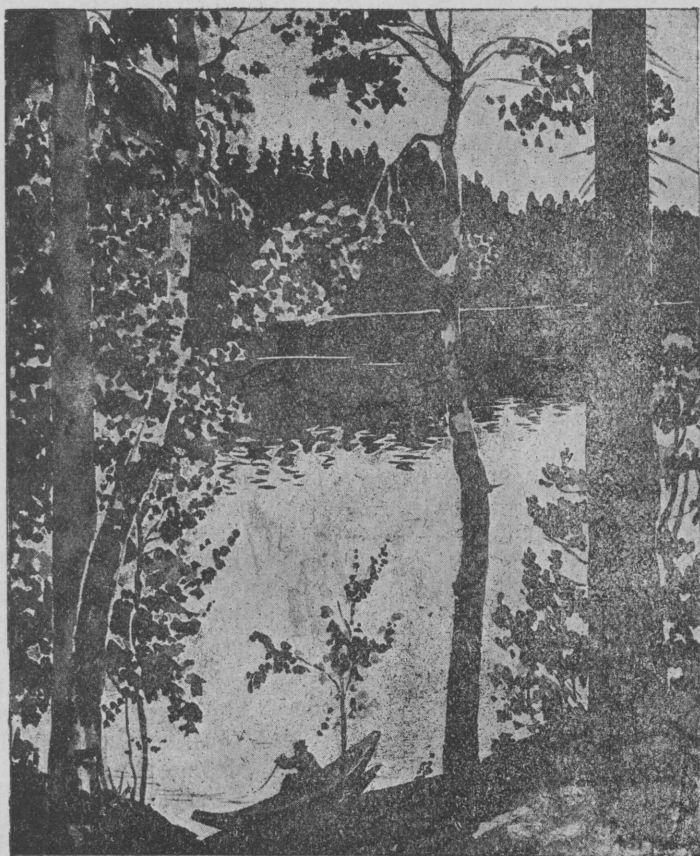
Шүвыр!  
Тыйжэ?  
Мо... мо лийыч адак?

Чот ызгэ!  
Чот йыдыж!  
Ўмыр эрта садак.

Кармон!  
Томра!  
Күслэ!  
Стрэпка!  
Тэжэ? Ну, чылан  
Ик йүк дэнэ тўшкан!

Пайрэм гын,  
Пайрэм,  
Лийжэ чылтак  
У, у шот дэн!

Илат гын,  
Илат,  
«Пэлэодар» огыл,—  
Иктыш ушнэн!..





Г л э б о в.

**Ў ч ө.**

**Кок кыдэжан ончыктымаш.**

Йалыштэ лийшэ Окт. рэволютсо сүрэтла. Кок кыдэж—крэсаньык пöрт дэн помэшыкын пöртөнчылжө.

Модшо - влак:

<b>Эчук</b> —салтак-матрос, йорло, комунист . . . . .	28	ийаш.
<b>Натальэ</b> —тудын ватыжэ . . . . .	25	”
<b>Клавий</b> —салтак ватэ . . . . .	23	”
<b>Йан Прутэк</b> —тудын тарзыжэ, плэныш вэрэштшэ сал- так (польбак) . . . . .	25	”
<b>Савлий</b> —йалысэ пойан . . . . .	60	”
<b>Прий</b> —ик марда крэсаньык . . . . .	55	”
<b>Курий</b> —йорло . . . . .	50	”
<b>Сакар</b> —салтак, кокла илышан . . . . .	30	”
<b>Сэргий</b> —поп . . . . .	50	”
<b>Отлаш</b> ,—помэшык кува . . . . .	55	”
<b>Йурмай</b> —тудын эргыжэ, капитан-описэр . . . . .	30	”
<b>Уткын</b> (нэмыч),—отлаш кұван сурт кучышо . . . . .	55	”
<b>Йыван</b> —пашачэ комунист . . . . .	40	”

Крэсаньык, плэныш пэрнышэ, пашазэ - йошкар салтак - влак.

**Тўнгалтыш кыдэж.**

Эчукын пöртшө. Пöрт көргө йорло йэнгын илышыжым ончыкта. Шола вэлым урэмышкыла кок окна. Пурла вэлнэ—омса дэн комака. Кас.

**І кончымаш.**

(Клавий пэш чэвэр, чолга ўдрамаш, окна воктэн кэчшудым пурын шича. Натальэ тун дэч күкшырак капан, йытыра чурийан, комака воктэн шўрагыштэш)

**Натальэ** (ала мо дэч лўдшө гай укватым йöрыкта). Ой, йумыжат, пўршыжат! Мо лийман шкэ? Кид гычэм чыла йога! Лачакак тэлыт ужат?

**Клавий.** Пэчуй „олаш кодыч“ маньэ. Кызыт олаштэ нимо шотат укэ! Ушэт гына кайа... Окна гыч пурат—лэктыт, манэш, пöрт ўмбалнэ шинчэдат, ораваш тошкэлтшашла вэлэ койыт. Пудыртылыт, нангайат...



**Натальэ.** Тыйын Эчукэтат толэш?

**Клавий.** Мыйынат, тыйынат толэш. Нуно вэт эрзак пырлыа коштыт. (Натальэ чай коркам воза). Лачакак мо тыгай лийнат? Ужат—кидэт кузэ чытыра!

**Натальэ.** Ой, нимо вийэмат укэ... Мо шинчам дэн ындэ тудым ужам?

**Клавий.** Молан?

**Натальэ.** Мом ындэ мый тудлан каласэм?!

**Клавий.** (Палынэжэ, тун дэк чакрак мийа, энталэшат шинчашкыкэ онча). Натальэ! Мо лийнат?.. Мом тунар шонкалэт?.. А?.. Чэвэр саска! Йэнгын моторжым тамлышыч мо? Ожно гын мыйым игылт толашышыч: „пэш шүрангыштат,“ маньыч... Шүрангыштам гын, мо лийэш вара? Пөрйэнгым сарышкэ мый колдэнам мо? Шкэ окота кайэн, орадэ! Пөрйэнг укэ, манын вара тугак кошкэн илышаш ужат! Рвзээ годым, вүр модмо годым шужэн илаш? Укэ! Ик курымым вэлэ илна!..

**Натальэ** (түкал колда). Шып лий! Мыйын тыгай күлдымаш ой ушыштэмат лийын огыл!

**Клавий.** Лийын огыл.. Огыт шынчэ, шонэт?

**Натальэ** (сыршыла койэш). Йажар! Мыйын тыгай күлдымашым колыштэмат ок шу! Мый шкэ Эчукэмак вучэм...

**Клавий.** А мо вара вучэн шуктышыч? Мом ойгырэт? Мо вара лийнат?

**Натальэ** (чакрак мийа, йүкшым чытырыктэн шыпрак ойла). Кодшо арнаштэ мый помэшыкнан пөрт күваржым мушкаш мийышым. Мушкам, пүгырнылам, кэнэта шэнгачэм помэшык эргэ, Йурмай описэр, руалтэн кучыш!.. Копаж дэн умшам пэтырыш да, э туржэш, э туржэш... Вуйэм комдыла чүчаш тунгалэ... Пэш, кычкырэм, йүкэм ок лэк... Вара...

**Клавий.** Ну—ну?

**Натальэ.** Мондышым... Эчукэмак мондышым... Шижат? Могай йазыкым ыштышым!.. Ийа албастарыш!..

**Клавий.** Орадэ улат! Ийа... Могай ийа? Кум ий годсэк ужын от ул да... А мо вара? Тазалык шэргэ... Уто-сит укэ. Пөрйэнг гын, пөрйэнг—иктак.

**Натальэ** (ойгыршыла). Эчуклан кузэ каласэм?

**Клавий.** Ит ойло тый.

**Натальэ.** Кузэ от ойло? Ойлыдэ лийэш, ужат? Тудо вэт шкэ марийэм?..

**Клавий.** Айда, ок күлым ит ойлышт. Туал гын, тыгай пашам пүтүнь йал шинчыжэ, манын каласкалман? Молан ойлышташ? Ну, лийын гын, лийын. Кунам, кө дэн—тыйын паша огыл. Вэт нунат тушто пижылтын улыт? Вара, марий, манын, чыла ойлыман ужат? Пөрйэнгым ондалэн кэртман огыл гын, шинчам пудэштшэ!

## II к о н ч ы м а ш.

**Прутэк** (окнаш онча). Сий ма, добри пани!..

**Клавий.** Тэвэ! Тин дэн коштмымат вара виктараш ужат?

**Прутэк.** Пани, Клаши!

**Клавий.** Мый Клаши огыл,—Клавий улам. Мыйын тарзэм улат, оза куван лүмжым шинчыман. Умлэт? (Шынчашыжэ тура ончэн утэн кайэн воштылэш. Прутэкат пүжым шырэн воштылэш). Тэвэ идылжэ! Мом гын тыйым ышташ? Тыйын нэргэн марийэмлан ойлаш гын, укэ гын?

**Прутэк** (шынчам пүалэшат). Мый... марийэтлан?

**Клавий.** Ак, чон йұлалтаршэ!.. Курмэшэмат тый дэчэт ом ойрло ыльэ... (шүргыж гыч тўкалта, туржэш). Молан шкэ мөнгыжө пөртылэш? Иктаж орава йўмакэ пэрнэм ыльэ. Моло йэнгын марийшт колатыс!.. Чпу! Йора, Прутэк! Нимат ом йоло. Ит лўд. Тунар орадак ом ул..

### III кончымаш.

**Савлий** (пура). Тый орадэ от ул. Кэрнакак тый орадэ дэч изиш томамрак улат. Тый йаллан эн тыран айдэмэ улат! (Прутэк кайа).

**Клавий.** Мо тый мый дэкэм пэш кэрылтынат? Шэшкычак ом ул тыланэт! Иктаж шупшын ыжнэ нал, шэкланэ!

**Савлий.** Тэвэ азырэнжэ, а?!

**Клавий.** Молан толынат?

**Савлий.** Тый дэкэтак толын ом ул. Тыйын пашат укэ. Налшашэм уло да, Натальэ дэк толынам. Пушаш налшашым тёрлыман. Жап йа-тыр эртыш, чытышым. Сырэн огыда кэрт..

**Натальэ.** Мом тўлэм вара?

**Клавий.** Мыньарым налынат улмаш?

**Натальэ.** Шым путым... У киндэ маркэ... Мэмнан пычырик мландэ гыч мыньарак киндыжэ лэктэш? Шкэжэ альэ ала кузэ илыман...

**Савлий.** Пашам укэ. Мо дэн тўлшашыжым налмэ годымак шинчыман.

**Натальэ.** Мландыжэ мэмнан мландэ мо? Эртак ошма кырач. Киндэмжат пэш шуэ ыльэ.

**Савлий.** Ёдэн моштэн от ул. Тэ чыланат йолагай улыда! Тул дэч лўдмө гай, паша дэч лўдыда. Йэнгын йамдым вэлэ йоратэда. Санга гыч вўд йогымэш пашам ыштэт гын, никунамат от шужо.

**Клавий.** Кузэ паша ыштымэтым мэ пэш шинчэна! Санга гыч вўд йогымэш пашам ыштэт. Шынчэт кушто? Конга ўмбалнэ ватэт воктэнэ...

**Савлий** (тойаж дэн лупшкэдылэш). Тэвэ тыйым пэлүштымэтым!

**Клавий.** Ну-ну, вийэтым ончэм! Вашкэ шокшым пуэн колдэм!..

**Савлий.** Тэвэ ийа пыжакшыжэ! Ёрмаш вэт! Ну, Натальэ, айда пушашэтым тёрлө. Кэрэк киндым пу, кэрэк пырэээтым вўдэн нангайэм. Сита, альэ маркэ вучышым!..

**Натальэ.** Пырээым?! Шым путлан 2 ийаш пырээым?

**Савлий.** Альэ маркэ вучымэмлан прочэн шотшым ынэт шотло мо? Лачак вэлэ лийэш.

**Натальэ.** Мом тый тыгэ вўдылыштат? Айдэмэ тый улат, альэ ийа улат? Вожылдымо!

**Савлий.** Мый эн раш, эн сай айдэмэ улам. Йумым шотлэм, йэн-

ым пагалэм, зра ом пызырэ. Савлийын йэнгым пызырмыжым иктаж дэч колынат? Мый йэнг дэч кэрылтмашэм укэ! Киндэм тыланэт вийэш тушкэн ыжым пу. Йодынат, — пуэнам!..

**Клавий.** Öрмө дэн тый дэкэт огыл, — ийа дэкат кайэт!

**Натальэ.** Мо шот тидэ? Кушто тўнъаштэ чынжэ? Тэндан гай кэрэмэт вэрыч мэмнан марийна пронтышто вўрым йоктара, а тэ мэмнан ўмбач пытаргыш тувырнам кудашаш йамдэ улыда? Йумо тыгэ шўдэн ужат? Тый — вўр йўшө!.. Тэгыт шўргө!..

**Клавий.** Мом тун дэн мутланэт? Шурэн лук, — чыла пашажэ. Салмавондым пуйан! Мый тудлан ситарэм!..

**Савлий.** Чу-чу!..

**Клавий.** Салтак гыч толмэшкышт!.. Чыла луктын оптэна!..

**Савлий.** Мом луктын оптэда? Мый ала могай осал айдэмак ом ул. Мый сай айдэмэ улам. Шот дэч посна нимат ыштымашэм укэ!

**Натальэ.** Азрэн! Вўр йўшө!.. Тыланэт пырэзэ ок вэрэшт!.. Кэч мом ыштэ, — садак ом пу. Логарэтым пурын кўрлам!..

**Савлий.** Могай ийа ўдрамаш тидэ?.. Томаша, койэш!..

**Натальэ.** Эчук толмэк толат...

**Савлий.** Кунам тудо толэш?

**Натальэ.** Тэний. Кунам, шонэт... (Савлий шинчажым каралтэн, мут мудымла, тўрвыжым тарватылэш).

**Клавий** (окнаш ончат). Ончо, ончо! Толыт ала мо! Укэ, тидэ Сакар улмаш. Тидат пронт гыч толэш дыр! (Кычкыра). Сака-ар! Сака-р! (Сакар иви йошкар пондашан, окнаш вуйым чыка).

#### IV кончымаш.

**Сакар.** Кутыралтэда, ўдрамаш йолвурго-шамыч?!

**Клавий.** Пронт гыч толат мо?

**Сакар.** Самый тул гычак. (Сигаркым пўтыра). Пыкшэ утлышым. Ик олаштэ индэш кэчэ илаш вэрэштэ, — никузэат вагоныш шинчаш ок лий, — калык тунар шуко!..

**Клавий.** Мэмнан-шамычым ыжыч уж?

**Сакар.** Тўйын мариэтым колным, толэш — манмэ гыч шоктыш. А Натальын вагон ўмбач камбозын орава йўмак вэрэштын, манын ойлышт — ала тугак, ала укэ — шайтан пала... (Шўвалэш).

**Натальэ.** (Тырын-тўрын лийын йөралтмэ дэч комакаш энэрта). Ой!.. Ой!..

**Сакар.** Пу-йан тулым!.. (Клавий шырпым пуа, Сакар тамакым пыжыкта). Шинчыман огыл... Кэлан кузэ. Йужо пуля дэн кола, йужо кэрылтынат кавара... Туганьэ, туганьэ... (Шинчажым пўалэшат, оена дэч кайа).

#### V кончымаш.

**Натальэ.** Ой, мом штэ-эм! Шинчамлан чыла пычкэмышалтэ... Клавий! Мом тудо ойлышт? Альэ омым ужым гын вэлэ?.. Ой, Эчукэм!.. Орава йўмак... ой!.. (Йурик кычкыралэшат, Клавийын шўшкыжэ кэршалтэш. Капшэ чытыра).



**Клавий.** (Эмыратынэжэ, вуй гычшо нийалкала). Ой, мом ыштэт шкэ!.. Ну, тидэ кийамат саржымат!.. Кө тўнгалы гын? Тудо йэнгын шолыжымак кўрышт лукшаш ылыэ. (Савлийлан). Тый уна оксам шўшбын ситмыж эргыч - шамышэтым кодышыч. Нуным сарыш колдышаш ылыэ!..

**Савлий.** Клавий, чарнэт-укэ?.. Тэвэ кузэ умшадым чўчам!.. Ок кўлым ит вўдылышт!..

**Клавий** (мушкындым ончыклат). Тыйыным вашкэрак чўчам!.. Салтак гыч пўртылышт!.. Шинча вўдна олмэш тэндан вўрдам пунчалына

**Савлий.** Кузэ?.. Ак, орадэ!.. Тидэ мутэтлан палэт, куш пэрнэт?.. Мом тый дэнэт тунар мутланаш.. Пырэээтым пу да, паша укэ... Куштырак прэээтшэ?

**Натальэ.** (Шинчажым чымэн тура онча). Нал!

**Клавий.** Натальэ! Ушэт кайыш мо? Могай тудлан пырэзэ?

**Натальэ.** Ындэ мыланэм нимат ок кўл... ок кўл...

**Клавий.** Кузэ ок кўл?.. Укэ, пырэзым мый ом пукто!.. Тыйын ушэт ок ситэ гын, мыйын сита, полшэм... (Савлий дэк карылтэш). Тый, вуйэт кошкышашлык, кузэ йэн пырэзым нангайнэт? Кушто тыйын шўргэт? Йэн дэч аптыранымэт? Каза пондаш!.. Калык вўр йўшө!..

**Савлий** (кидшэ дэн шкэнжым шойышташ тўчэн пўртончык лэктэш). Мыйым пэшак лўдыктэн от кэрт... Ойэтат пылышэшэм пэшак ок пэрнэ... (Койдымо лийэш).

## VI кончымаш.

**Клавий.** Натальэ, мо тыгай лийнат? Кунам пырэзым пуыман?!

**Натальэ.** (Йўкшө пыкшэ шокта). Ындэ мыланэм нимат ок кўл... Садак колэм... Ойгырэнак колэм... (Окна пэралтымэ йўк шокта. Натальэ лўдмыж дэн кэнэта тўршталта). Эчук!.. Эчук!..

**Клавий.** (Пэш хот лўдшө). Кө?.. Эй, йумо аралэ, сакчэ аралэ!.. Ала иктаж осал!..

**Натальэ.** Эчук!.. Товатат Эчук!..

**Клавий.** (Окнам почэшат). Кушто?.. Нигат укэ-с... (Окна йўмалнэ иктат укэ. Кок ўдрамаш-влак йўк-йўаным колышт шогылтыт. Пўртбнчылнө пырэзэ ломыжмо, мутланымэ йўкат шокта. Омса почылтэш. Эчук вийан, лопка туп-вачан, матрос вургэман, тўкө кэман, вачэ коч пычалан, котомка дэн чайныккан пойан Савлийым тўкэдыл пурта. Савлийын нимо чурийжат укэ, шкэжэ пэш чытыра).

## VII кончымаш.

**Эчук.** Мо... тый шолышташат тўнгалыч аман?

**Натальэ.** Эчук!.. (ўрын шинчашкыжэ онча).

**Клавий** (Шэнгэк чакна). Сакчэ аралэ!..

**Натальэ.** Эчук!.. Таза толыыч?..

**Эчук.** Илэм... Колэн ом ул.

**Натальэ.** Шукэртэ огыл... Сакар ойлыш;—Вагон йўмак вэрэштын колэнат,—маньэ.

**Эчук.** Мый? Мый огыл, Клавийын марийжэ...

**Клавий.** Мыйын?

**Эчук.** Тыйын. Кўвар волэн кайыш.

**Клавий.** Ой, мом ыштэм ындэ?... (Кидшэ дэн шинчажым пэтыра)  
Кузэ тыгэ?.. Ай-ай-ай!.. Мом шонэн мыйым тулыкэш кодышыч?..  
Кө ындэ тулык ватым ончаш, ырыкташ тўналэш?! (Вара кэнэта йўкшө  
вэс сэмьн савырна). Молан мыланэм тунар ойгыраш?.. Мый пуштынам  
мо? Шкэнжым шкэ шэкланэн моштэн огыл. Чпу... Ангра.

**Савлий.** Ак, тый пужга понго!.. Тэгыт вочкылык... Вожылдымо...

**Клавий.** Шкэ тэгыт вочкылык улат! Тый мыланэм илаш полшэт  
мо? Тэндан кўшэш гын, вашкэ йолым чумалтэт, — уло пчырик погы-  
намаст шупшын налаш йамдэ улыда... Могай улмыдам мый пэш шин-  
чэм... (Эчуклан). Ну, мландэт? Вашкэ вучэн шуктэна мо?

**Эчук.** Чытэ изишак...

**Натальэ.** (Эчук дэк вэрылтэшат). Эчук!..

**Эчук.** (Коранга). Тыйат туркалтэ! (Санга йўмач ончалэшат). Тый  
дэнэт мут посна лийэш... (Натальэ шкэ ёрмыжым палгардэ эркын шинчэш).  
Молан тый тудлан пырэзым пуэнат?!

**Натальэ.** (Кынбэлэш, эркырак ойла). У киндэ маркэ шым пут кин-  
дым кўсылэнам ыльэ... Ужат, тэний киндыжэ могай: шкэ ала кузэ  
илэн лэкман...

**Эчук.** (Савлийлан). Тэвэ могай улат улмаш?! Шым пут киндылан  
пырэзым пуаш? (Кэрылтэш).

**Савлий.** (Шангак чакна). Мо?.. Мо тый?

**Эчук.** Шкэнтным от пу?

**Савлий.** (Шинчажым пыч ыштат). Могай шкэмыным?

**Эчук.** Мландэтым от пу?

**Савлий.** Мо тыгай? Мом ойла шкэ? Нимат ыжым кол! (Прий дэн  
Курий окнаш ончат. Эчук толмылан куанэн улытат, йбра, пёртылынат! —  
манын эсэнланат, вара пёртышкө пурат. Моло кресаньыкат пурат. Пёрт  
шын-шын лиэш).

### VIII кончымаш.

**Клавий.** Ну, ындэ тыйым кучылтына!

**Савлий.** Кузэ кучылтат?

**Клавий.** Тугак. Мо толымэт уло гын, вуйгэ мыланна мөнгэш пуэт...

**Эчук** (кўсэн гычшэ газетым дуктэшат, Савлийын нэржэ тура рўза). Ти-  
дым ужынат?.. Лудынат? Укэ вэт?.. Колышт-йан! (лудэш). „Куго млан-  
дэ кучышо тылэч вара ок лий. Пўтўнь мландэ кресаньык-влаклан  
пуалтэш. Тидэ нэргэштэ „учрэдительный собраньэ“ манмым вучыман  
огыл!

**Курий.** Тидыжэ пэш сай. Молан погынымашым вучаш? Вучэт  
гын, йараш гына кодат. Кызытак налман!.. Кызытак (калык лонгаштө  
кэлшымэ мут шокта)

**Савлий.** Тыланда, чара йолагайлан, тугэ шол! Пашазэ йэнжэ вэс сэмын умлат!.. (Эчуклан) Могай тидэ „програм“? (Шинчажым пұалын ваш мутым вуча .

**Эчан.** Могайжэ палэ. Большэвикын—комунистын.

**Курий.** Тидэ эн сай, крэсаньыклан эн кұлэш програм...

**Савлий.** Ак, тый адыштан!.. Туал гын, тыйат комунис улат?

**Эчук** (воштылмо йөрө). А тый кө шонышыч?

**Савлий.** А-а! А-а!.. Колда, пошкудо - шамыч? Шкэжак большэвик улам, маньэ... А мэ тыштэ чылан эсэр улына. Тыйын гай антикрис закон мыланна ок кұл...

**Эчук.** Эсэр улыда?

**Прий** (иньанэн). Кұлэш сэмынак... Кумышо номэр.

**Эчук.** Кузэ тугэ? Тэ Кэрэнский вэкэ? Тыланда сар кұлэш?

**Савлий** (тойаж дэн кұварым шура). Чылт сэнгымэшкэ!..

**Клавий.** Сэнгымэшкэ! Сэнгымэшкэ!.. Тыйжэ сэнгэнат—сонтыкэтым тэмэнат!.. Сар кұлэш гын, кай, шкэ, кучэдал!..

**Прий.** Мыланна сар ок кұл... Мыланна „мир“, тыныс кұлэш.

**Эчук.** А мландыжым куго погынымаш маркэ вучэда?

**Курий.** Мэ она вучо! Кұлэш гын, айда тэ вучыза!..

**Прий.** Кызытак гын, онгайрак улнэжэ...

**Эчук.** Мом тэ вұдылыштыда? Көлан мландэ, мир кұлэш—тудо «большэвик» лийэш!

**Курий.** Мланна лачак тидыжэ кұлэш!

**Прий.** Ак, ават парнья!.. Шижыда: мэ шукэртак «большэвик» улына улмаш. Ак, кийамат тўшка! А мэмнам ондалэн эсэрлан йўкым пуктышт. Кө шинчэн? Крэсаньык партий, маныч да... Кэрэмэт тўшка!.. Кузэ ындэ тидэ пашам тўрлатыман? А? Иктэ коддэ укшэш пиктэн сакышашлык! Мэмнам чылтак одналэныт, лугэн пытарэныт!..

**Клавий** (Савлийлан парньяжым рўза). Шэм кишкэ тый!..

## IX кончымаш.

(Сэргэй поп пура. Шкэжэ пэш койа, кўжгө, чалрак, вургэмжэ лопка шокшан).

**Сэргэй поп.** Йумылан иньанышэ - шамыч, мом вара пэш кутур-калэда? Мом пэш лўшкэда?

**Савлий.** Тол, тол, Сэргэй бачышка! Шкэ сватой чурийэт дэн нинэ антикрис - влакым ончо! Колышт: мом нуно ойлат!

**Сэр. поп.** А, Эчук?.. Илэт? Ну, йумылан тау: чэвэр - таза толынат!.. (благословитлынэжэ).

**Эчук** (корандат). Кұлэшыжак укэ!

**Сэр. поп.** Кузэ тугэ?

**Эчук.** Тугак. Айда вэсым ондалкалэ!

**Сэр. поп.** Тэвэ могай лийын пўртылнат улмаш!..

**Савлий.** Антикрис! Чылт антикрис! Колышт: мландэ нэргэн мом альэ тудо ойла. Окса тўлыдэ помэшик дэч чумыр мландым шупшынналза, манэш!..



**Сэр. поп.** Окса тўлыдэ? Ну - у!.. Тидэ йэн погым толымо лийэш. Толымо пэш куго йазык— йумын ончылнат, власть ончылнат!..

**Прий** (шойа корэмжым удралэшат). Нимат огыл улнэжэ. Тидэ пашаштэ йазык укэ. Угыч адакат тошто саман пөртылэш гын, тунам вара кузэ? Тыйын большэвик Лэнинэт йушт койо! Кычал тудым! А мый— пычал кутаным ончо!..

**Курий.** Тый Лэниным ит ойло. Тудо раш йэнг.

**Эчук.** А пчалжым кидыш молан налын улына? Тый шонэт, мэ шулдын мөнгө пуэна? Вучо. Ик кана орадэ шотышто лийын улына,— ындыжэ нимо сэмынат ондалэн огыт кэрт. (Пычалжым вачэ гычшэ куда-дашэ). Тэвэ мландэ кушто, пошкудо - шамыч! Умлышда? Штык мучаштэ!

**Сэр. поп.** Тыгэ ожно Варрава разбоньык вэлэ ойлэн. Христос йумо чыташ шүдэн. „Учрэдитель собранийат“ ындэ торак огыл. Шукужым туркэн улына гын, шагалжым чытыман. Эн пэрвой нэмычым кырэн пытарман. Вара правительствэ мландым шкат пуа. Оксам кугунак тўлыман ок лий, эркын сай кумыл дэнак, йазык пашам ыштыдэак тўлэн ойрлэда!..

**Курий** (кидшым дупшалэшат). Тый вучэн кэртат, шужэн йөсланышаш укэ: вэт тыйын чэркэ вэлэнэт 11 йэсатин мландэ уло. А мыланна нэээрлан нимо тўр дэнат вучаш ок лий. Логар ангыш шумэш чоныш витыш! Шўллаташат ок лийла чўчэш!

**Натальэ.** Шөргаш догалмэ гай вэлэ чўчэш...

**Эчук.** Мэмнан чумыр пойанлыкна— кидысэ вўдотызана, тўшка йочана, изи шўкшў пёртна. Моло укэ!..

**Натальэ.** Пёртнажэ! Йыр ваш рожла! Кэчэ когартымэ дэч вэлэ йора...

**Клавий.** «Слобода» эрык манмэ— тидэ йара мут - шамыч вэлэ! Ик чодра укшымат кондаш ок лий. А тэвэ помэшыкын 100 йэс. чодра йыгырээк вэт...

**Эчук.** Мо дэч? Кө дэч лўдын улыда? Кайза, руза!..

**Клавий.** Пабрикиштэ ыштышэ - шамычат тыгак ойлат,— ида лўд, ру за,— маныт.

**Эчук** (чот сырэн). Молан элэрэ жапым эртараш? (котомкажым куда-шэш, пычалжым шогалта). Натальэ, товарым пу - йан, йөрыкташ кайэм!.. Мо тыгай? Тэлэ тора огыл, пу дэч посна шинчэ! (Натальэ йол йумагшэ ончэн товарым пуа).

**Прий.** Кузэ тыгэ?..

**Курий.** Тый ынэт мий ужат? Тыланэт ок кўл ужат? Ок кўл гын, пөртыштэт шинчэ, ит мий! Кўлэшанжэ мийа. Эк, мый 40 тумым йөрыктэм! Рэвольутсэ ышташ полшышым гынат, вийэм уло. У тумо пура лийжэ!.. (Калык лонгаштэ тарванылмэ йўк шочта: „Чынак! Шукэртак тыгэ кўлэш ыльэ!“).

**Прий.** Тэвэ могованьэ! Тыгэжэ мыйат ом код (окна гыч урэмшыкыла

кычкыра) Пөкля-а! Торэш пилам кондо-йан! Имньымат кычкэ! Ваш-кэрак, укэ гын, вараш кодына!..

**Савлий.** Мо, тэ орэн улыда мо?.. Закон ваштарэш кузэ кайман? Кэчывалымак осал пашам кузэ ыштыман?

**Сэр. поп.** Сай паша огыл, сай паша огыл, йумылан иньанышэ—шамыч!.. Онгай огыл! Вэс тўньаштэ тыланда шокшо пэрна!

**Прий.** Вэс тўньаштыжэ кэрэк! Тыштыжэ ыжнэ пэрнэ!

**Савлий.** Тыштыжат пэрна! Российштэ тыгай кўлдымаш лийэ-шак шонэда, чай? Шойа! Тидэ ийа албастармэ вэлэ? Никунамат тыгэ ок лий... Тыгай пашам йумо ок чытэ!..

**Клавий.** Айда чокло, тэк чокло! Мо тый йумо дэч йодынат мо? Марий-шамыч, мом ончэн шогэда? Тарванышаш!

**Сэр. поп.** Укэ, тыгай осал пашам тыланда ышташ ом шүдө! Ом шүдө! Мыйын прикотэшэм тыгай паша лийын огыл!..

**Савлий.** Акыр саманак шуэш ужат?!

**Сэр. поп.** Мый Отлаш помэшик кувалан каласэм! Тудо олашкэ шиштаржэ. Йумо дэч огыда лўд гын, лупшым вучэн шуктэдат, колыш-таш тўнгалыда! (Пэш чот сырэн, лэктын кайа).

## Х кончымаш.

**Эчук** (почэшыжэ). Эй, йумын йалчыжэ!.. Кай, пэш кай!.. Витны-зыланэ!.. Ойло: шкэ дэкшат вашкэ шуына!.. Айста чодраш, крэсаньык-шамыч!

**Натальэ.** (сорбалмэ гай). Эчук! Мый дэнэм лачакак ынэт мутланэ ужат?..

**Эчук** (сырэн). Тый дэнэт посна мутланымаш лийэш,-маньым вэт. Чу! Чытыза-йан, йолташ шамыч! Чынжым вик ойлыза: мыйын ватэм иктаж дэн коштын огыл?

**Натальэ** (ошэмэ). Эчук!.. Кай, оккўлым ит ойлышт (кидшым кучэн онгышкыжэ кэршалтнэжэ, Клавий Натальым ёрдыж гычпэ тўкалта).

**Эчук** (Натальым шўкал колда). Ит шўрангышт! Тыйын вэрыч калык ойлыжо.

**Прий.** Нимогай уто-ситат лийын огыл. Ватэт пэш раш илыш, Тылэч сайжэ лийнат ок кэрт. Плэныш вэрэштшэ вэс калык илыш. Шкэжэ шонго, эрта поп кнагам лудэш. Тудлан ўдрамаш дэн пижылташ жап лийын огыл.

**Эчук.** Чынак? (Натальын уш кайэн, йёралташ торах огыл).

**Прий.** Тугэ улдэ мо. Тидэ Клавий огыл вэт. Клавийлан чыла йёра да...

**Клавий.** Мо ок кўлым шойыштат?!

**Курий.** Ок кўлжэ... Пўтўнь калык шинча!..

**Эчук.** Чынак гын, тыгэжэ—сай йлэт кутурэт, Натальэ! (Эндалнэжэ. Натальэ ёрын шинчашкыжэ онча, Клавий шўкэн шогыктынэжэ гынат, марий дэч шэнтгак вэлэ чакнаш толаша). Мо тыгай?

**Натальэ** (шортын). Эчу - ук (йолышыжо сука) Пушт мыйым! Пушт!.. Мый... Мый титакан улам...

**Прий.** Ак, шала вуй...

**Эчук** (кидым лупшалэшат). Титакан улат? (Шўкал колда). Тэвэ курва ўдрамашыжэ кушто улмаш!.. Тугэ... Ко дэн пижилтынат вара?.. Кө дэнэ?.. (ўмакыжэ товарым нёлталэш. Моло ўдрамаш-влак „йури-ик“ кычкыралыт).

**Натальэ** (сукаэн шыпча). Эчук! Мыйын титакэм огыл... Пашашкэ мийшыMAT, помэшык эргэ вийэш пызырыш...

**Эчук.** Помэшык эргэ? (шып лийэш). Йолташ - шамыч, колда? Помэшик эргэ!.. Тачак чонжым налам!.. Мо шот тидэ? Шым ий вўд ўмбалнэ, рэстан сэмын, орланышым, тулышто, сарыштэ коштын... Кугыжан вэрыч, кугыжаныш дэн вэра вэрыч, кугу мўшкўр пойанын сондыкшо вэрыч!.. Тэвэ тольым... Мом ындэ ужам? Пўртэм - йыр ваш рожлан. Вольык укэ. Кочкаш киндэ укэ!.. Нимат укэ! Пытартыш погэм—ватэм ыльэ. Тудыжымат пойан кэрэмэт - шамыч мыскылэн улыт! Ак, ийа тўшкам илышыньэк шўгарыш опташ! Чодраштым огыл, шкэныштым товар дэн руэн пытаршаш!.. Вожгэ пытаршаш!.. Пойан пыжакш йўршын пытыжэ, шаланыжэ!.. Ончыкыжо нуным корным мудымым ыштышаш!.. Айста, йолташ - шамыч! Йорло, укэан - шамыч, чылан кыньэлза!.. Помэшик дэк кайэна!..

**Курий.** Тугак шол! Мом адак мланна вучыман?!

**Клавий.** Бар-Кужэр помэшикын суртшо икэчак шалатэн пытармэ. Йара пырдыжшэ вэлэ кодын, чыла нангайэн пытарэныт.

**Прий.** Тыштэ вэлэ огыл, кызыт йыр - ваш помэшыкым кырат!..

**Курий.** Нимо вийнат, йыжынгнат укэ! Мэмнам чылтак ындырэн пытарышт! Айста, йолташ-шамыч! Кө, мом мошта, кидэшыжэ налжэ! Шаныкым, савам,—молымат, Имныдама кычкыза!

**Савлий** (онжым ырэслат, лўдмыж дэн чакнэн пўртончык лэктэш). Азап койэш! Акыр саманак шуэш ала мо?..

**Клавий** (почэшыжэ). Шого, шэм кишкэ, альэ тый дэкэтат шуына!..

**Прий** (пўртончык куржын лэктэш, кычкыра). Пўккла - а!.. Вашкэрак кок имныгэ кычкэ!.. Вашкэрак тарваныл!.. Жапым арам эртарман огыл!..

**Эчук.** Тидэ жапым ача - кочана шукэртак вучэн илышт, мэ вучэн шуктышна! Жап шуо. Ындэ тошто парымым тўлэна, ўчымы шуктэна. Мыньар вўр, шинча вўдна йогэн, игылт, мыскылэн илымыштым шоналтэн тачэ нунылан ўчымы савурэна!.. Кочана, ачана, адак шкэнан вэрыч! Йолташ-шамыч, айста! (Крэсаньык-влак пэш чот лўшкэн, кычкырэн пўртончык лэктят. Почэшышт Эчукат лэктэш).

**Натальэ** (марийж дэж). Эчук!

**Эчук** (шўкалэш). Кай мый дэчэм!.. Кай, манам... Ит тол—пуштам... Вуйэм комдыла вэлэ чўчэш, вўр шолэш!.. Кай, манам, Ў-у... ўчымы шуктэнак! Йэнын ватым тыгэрак ынышт мыскылэ!.. (Пычал кутанжэ дэн кўварымы шуралтат, лэктын куржэш. Натальэ брын ончэн шогэн кодэш. Урэмыштэ калык ик тўтан лўшка)



## Вэс кыдэж.

Помэшикын пөртөнчылжө. Кок кугу окна, покшэлнышт—омса. Нунын ончылно ныл кугу ош мэнгэ. Пурла вэлнэ пэчэ, калитка. Йа-лыштэ пожарлан кырмэ сэмын чанг йүк шокта.

### I кончымаш.

(Йурмай кидэшыжэ кнагам кучэн, папиросым шупшын пушкыдо пөбө-ныштө лүнгалт шинча. Отлаш кува пөрт гыч лэктэшат, колыштэш).

**Отлаш кува.** Мо тыгай? Мо шотлан чангым кырат? Йурмай, колат?

**Йурмай** (изи парняж дэн сигаркэ вуйыштыжо ломыжым почкалта). Мо гынат йўла... (Ласкан лудаш тўналэш).

**Отлаш кува.** Кольымат, шўмышкэм күзө кэрмыла вэлэ чўчө. Крэсань-ык-шамыч мэмнам пирыла сырэн ончат, шалаташ толмыла вэлэ чўчэш.

**Йурмай.** Ок кўлым ойлыштат. Нигат ок тошт.

**Отлаш кува.** Ормыж помэшыкым толэн, суртшым шалатэн пыта-рэныт! Ситмыжымат пытарэныт, маныт! Мэмнам коклаш кодат шонэт?!

**Йурмай.** Тэвэ олаш кайэмат, иктаж шўдө йэнгым тарлэн кондэм! Пөрт дэк гына толын ончышт! Пураш гына тоштышт!

**Отлаш кува.** (кидшым лупшалэшат). Ак ок кўл мутым вэлэ ойлы-штат!..

**Йурмай.** Иктаж кокыт - кумытым йал вуйэш пиктэн сакэм, ола гыч кондымо йэн - влаклан мыньар кэртмыштым ўдўр ватэ - шамыч дэн кур-валанаш шўдэм. Вара пырэзэ гай ўншэмыт!..

**Отлаш кува.** Оласэ - влак толыт да кайат... Тунам вара кузэ? Ку-шко мыланна вара пурэн кайаш?.. Тый ок-кўлым вэлэ ойлыштат... (Уткын пура, корныш кайшыла чийэн, кидыштыжэ чэмодан).

### II кончымаш.

**Уткын.** Илэт-кутурэт, Отлаш кувай?! Сай дыр?! (вуйжым сава).

**Отлаш кува.** Сай мийэн тольыч, Уткын? Олаштэ могай увэр-ангар?

**Йурмай.** Газэтым кондышыч?

**Уткын.** Олаштэ нимогай гатэтат укэ.

**Йурмай.** Кузэ укэ?

**Уткын.** Кум кэчэ лийэш, укэ.

**Йурмай.** Молан?

**Отлаш кува.** Адакат тургым мо?

**Уткын** (Отлаш кува дэк пўгырнат, шыпак). Питырыштэ сар!

**Йурмай.** Сар, манат? Адак нэмыч-шамыч?

**Уткын** (чонжылан йбсын чўчмыла). Могай нэмыч? Большэвик-ша-мыч кугужан полатым лўлдыт!

**Отлаш кува** (кидшым эрдэ вэлэн пэра). Ой!

**Уткын.** Олаштэ мыланэм тыгэрак ойлышт. Кэрэнскийым луктын шуэн. пўтынь мландым крэсаньыклан пунэшт.

**Отлаш кува.** Азап койэш... Мо лийман?

**Йурмай.** Нымат ок лий! Тидэ ок күл мут вэлэ. Ийа Кэрэнскийым луктын шумышт лийжэ. Мо лыжым мэ „ты“ манмэшкэ пүтырал шын-дэна!

**Уткын** (иньяндымыла вүйжым рӯза). Ой, Йурмай!..

**Йурмай.** Мо—ой?.. Тый пүтынь Росий вуйанчэ, манын шонэт, чай? Йонгыш лийат! Росийаштэ альэ шотан йэнгат уло! Описэр, йункэр, помэшык, казак-влак улыт... Мэ Росий мучко ниным погэн ала могай тургымымат чэрэн кэртина!

**Отлаш кува.** Йурмай! Мом тый, кузэрак ойлэт?.. Укэ, тидэ пэш шучко паша? Вүр, вүр, вүр! .

**Йурмай.** Нымат огыл. Росийаштэ калык шуко.

**Уткын.** Ой, Росий-кугу кугужаныш. Тугэ гынат, Отлаш кувай, кызытак уло мландэтым крэсаньыклан ужалэт гын, пэшак онгай лийэш. Тыгэ ыштэн утларак кэлша: чонэт кана. Тошто саманак лийэш гын, тый шонымэт сэмын мландым пөртылтэн кэртат. Тоштэт сэмынак илаш тунгалат, мыйат сурт-кучэмэтак лийам. А бунто лийэш гын, крэсаньык-влак погэтым шупшын налыт гын, кэ-кэ-кэ, тый оксан лийын кодат (кусэн гычшэ пэралта).

**Йурмай.** Шойыштат! Тэвэ сайракын почыштым пүтырална гын, мландэ нэргэн чылт мондат.

**Уткын.** Ок, Йурмай! Тый шкэндым вэлэ ондалэт! Мыньар описэр уло, шонэт? Пэш шуко - пэл милион. А салтак-влак? Крэсаньык-влак? О! Нуно шүдө, кок шүдө милион дэн улыт!.. Пүтынь Росий, пүтынь калык!..

**Отлаш кува.** Ындэ мом ыштышашэмат ом шынчэ! Вуйэм ала мо тўрлын пөрдэш... Укэ, Йурмай! Мландынам ужалашак пэрна. Ужалаш, ужалаш!..

### III кончымаш.

**Сэр. поп** (куржын пура, шкэжэ пэш шүлэштэш). Отлаш тан! Ёрмаш паша!.. Мут налдэ пурмэмлан ида вурсо! Уп, нойшым! Паша тыгай! (лопка шокшыж дэн пүжвүдшым ўштылэш). Илэда—кутрэда?

**Отлаш кува.** Мо тэндан дэн лийын вара. Сэргэй бачышка?

**Сэр. поп.** Мый дэнэм огыл, мэмнан дэн. „Тэндан дэн“ манаш гын, утларак кэлша.

**Отлаш кува.** Мэмнан дэн?

**Сэр. поп.** Тэндан дэн шол (чылаштымат тура ончэн, руэн ойла). Чодрам руат!

**Йурмай** Мэмнаным?

**Сэр. поп.** Тэнданым!

**Отлаш кува.** Йумо аралэ!.. Маньым вэт,—а тый йўла да чангым кырат, манат. Осал лийшашым чонэм шижын улмаш! Кө руа? Ошла-мучаш-шамычак огыл дыр?

**Сэр. поп.** Крэсаньык-шамыч, крэсаньык-шамыч! Моло кө руа?

**Йурмай** (күсэн гычшэ рэвольвэрым луктэш). Сузо-шамыч! Тэвэ нунылан чодрам ончыктэм! (Шола вэк кычкыра). Писка! Имным кычкэ!.. Ну, вашкэрак!..

**Отлаш кува.** Итат шоно! Итат шоно! Мый тыйым шкэтэтым ни-майат ом колдо! Пүтынъ йал ваштарэш шкэтын кузэ лэктат?!

**Сэр. поп.** Э-э... палэт? Тушто салтак-шамыч, матрос улыт, нунын дэнэ иктаж түрлө паша лийдэ ок код. Йумо гына аралэ! (Ырэсла).

**Отлаш кува** (нимом ышташат ёрын). Мом гын вара ыштыман?

**Сэр. поп** (шинчажым кўшкё нөлталешат, вачыжым туртыктэн кидшым шаралта). Куго йумо! Тый чыла сэнэт..

**Уткын.** Мый вэт „вашкэрак ужалаш күлэш“ манын ойлышым. Тэ соглас улыда гын, мый кызытак йалышкэ кудалам. Күлэш кагаз мыйын чыла йамдэ.

**Йурмай.** Тый лучо чодраш кудал, румым чарэ!

**Уткын.** Чодрашкак кайнэм шол. Мыйым огыт шүко. Мый тарлымэ йэн улам. Ужалэда-укэ, тудыжым гына ойлыза!

**Отлаш кува** (шинча вүдшым үштылалын). Мом ындэ ышташ, Уткын? Ойым пуо!..

**Сэр. поп.** Мо тыгай? Томаша-с! Кугыжам луктын шуышт, министр-шамычым түрмаш шүшкын пытарышт. Ындэ ош кидым, купэчым, шуко сату дэн торгайшым шыгырэмдылыт. Умбакыжэ мо лийэш, кө пала? Йумым тўкалаш тўнгалыт! Вашкэ бачышкаланат логалаш тўнгалыт?

**Йурмай.** Тэндан дэкшэ кэрылтытак!

**Отлаш кува.** Ончыза-йан! Уна ала кө куржын толэш! (Чылан пурла вэкэ ончат).

#### IV кончымаш.

**Савлий** (өрткышб гайэ куржын пура). Отлаш тан!.. Акыр саман!..

**Уткын.** Мо?.. Мо вара лийын?

**Савлий** (шүлөштэш). Тэндан дэк толыт!

**Сэр. поп.** Тышкэ? Шалатылаш? (урвалтыжым погалтэн куржнэжэ, изиш гына чытэн кодэш, йыр улшо йэн-шамычым ончалыа кугэшнөн ырэсла, молитвам лүдэш).

**Савлий.** Пүтынъ йалгэ!

**Отлаш кува** (тайныштэш). Ой, йумыжат!..

**Савлий.** Эчук, кэрэмэт, пүтынъ калыкым таратыш! Тудо укэ годым чыла шып ыльэ...

**Сэр. поп.** Тэвэ ончалза, ончалза!..

**Отлаш кува.** Йумо аралэ! Сакчэ аралэ!.. (Нимом ышташат ёрын мөнгөш-ончэш куршталыштэш).

**Савлий.** Мом ындэ ужашна вэрэштэш, Сэргэй бачышка? Пытарыш кэчына шуэш мо?

**Сэр. поп** (онжым ырэсла). Кугу йумо, мыйым осал дэч аралэ! Савлий тан! Мутэт чын: ўмырна шумыла вэлэ чүчэш... (ырэсла). Кугу йу-



мэм, мыйын илышым сэрлагэ, аралэ! Шкэ айдэмэтым ит мондо, ит кудалтэ! (адабат ала мом вудылыштэш).

**Йурмай.** Мый нунын дэн ваш лийаш йамдылалтам! (пёртышкё куржын пура).

**Сэр. поп** (вумалмыжым чарнат). Йурмай! Тый лүлкалаш тунгалнэт, чай? Йумо саклэ!.. Тыгай йанлык дэн тыгэ лийман ужат? Нуным ласка, шыма йылмэ дэн, эмратылмэ дэн..- Шинчаштлан сайын коймо дэн вэлэ лийэш... А умбакыжэ, вийына лийэш гын, шүштө лупш дэнат туныктэна!

**Савлий.** Ак, лупш дэнак утыктараш!.. Тэвэ кушто шынчат кэрэмэт түшка!

## V кончымаш.

(Сцэна шэнгалнэ лүшкымё йүк шокта, воклан-воклан ойыртэмын кычкаралмэ шокта. Крэсаньык - влак пураат. Ончылно Эчук, салтак - влак, нужна - влак. Ик марда крэсаньык - влак шэнгалнэ улыт, шкэныштгым пэш шэкланат).

**Эчук** (шогылтшо - влакым ужэшат). Чылан улыда, шэм кишкэ - влак! Кужэч нушкын толда?

**Отлаш кува.** Мо лийнат, Эчук?

**Эчук.** Илшэ кэрэмэтэт кушто?

**Отлаш кува.** Кё?!

**Эчук** (видшэ гыч руалтат). Эргыч? Кушто тудо, а?!

**Сэр, поп.** Кайэн, олаш кайэн!..

**Отлаш кува.** Туш кайэн - ла...

**Уткын.** Тэ тышкэ толыда, а мый тэндан дэк мийнэм ыльэ... Паша тыгай: Отлаш кувай илаш олаш кайнэжэ, мыландыжым кызытак ужалэн кодынэжэ... Тидлан мый кагазымат возэн йамдылэнам.

**Савлий.** Тыгэ сай, закон почэшак шол!..

**Сэр. поп.** Тыгэ нимогай йазыкат ок лий.

**Прий.** Кидыштэ кагаз лийэш гын, шонаш ласкарак шол.

**Курий.** Кушто мэмнан оксажэ? Тэ, поян - шамыч, налын кэртыда, шинчэм. Мыланна, нужналан, йараш кодаш ужат?

**Клавий.** Ёмбалсэ тувырэм пуэм мо?!

**Эчук.** Мо ок кўлым колыштыда? Кызыт ужалмэ шот лийман мо? Шупшын налына, пашажэ пытыш!

**Уткын.** Тэ ынэда нал мо? Ну, йёра! Тугэжэ мэ вэсылан ужалэна.

**Курий** (тутлан пылшэжыжэ кычкыра). Йара налына, маныт...

**Уткын.** Колам... Ит кычкырэ. Йэнгыным йара налаш - йазык лийэш!..

**Клавий.** Йэнгын огыл, шкэнан! Тэ мэмнам шүдө ий толышда. Көн пүж вүд дэн, кап вий дэн тыгай куго пёртым ыштэн улыда? Нэмнан дэн огыл мо?.. Тэвэ ындэ шкэнаным мөнггэш шупшын налына!

**Отлаш кува** (шортын). Тан - шамыч! Йёратымэ - шамыч! Мо осалым мый вара тыланда ыштэнам?.. Молан тулук кувам тынарэ пызырнэда?.. Мландэм налын куралза, ўдыза. Суртэм йыр иктаж шүдө йэсатинам кодэда гын, сита вэлэ. Нимогай кагазымат ыштымэ ок кўл.. Оксадат

ок күл... „Учредительный“ манмэ куго погынымаш эртымэк чыла палэ лийэш.

**Эчук.** Тый тидым шкэ куваватлан каласэ! „Палэ лийжэ“ ойлыштэш!.. Тыштэ нымат мутланышаш укэ... Ышкэ оргажэтым пого да, айда, йолэтым чымалтэ. Тыйын үпшэтат ыжнэ код!

**Отлаш кува.** Мо тыгай оргаж?

**Эчук.** Мо тыгай? Тувырэт, йолашэт..

**Прий** Пökэн үзгарым ит түкө! Нинэ үзгар чыла мэмнан!..

**Сэр. поп.** Мо тэ, иза - шольо - влак, ушда кайыш мо? Мый воштылын гына ойлэда шонышым?.. Тыгэжэ тэндам викак Сибириш колдаш лийэш!..

**Клавий.** Сибырыш колдаш кугыжа от ул!

**Савлий** (эрдыжым кырэн). Ёдрамашын мо паша уло?

**Сэр. поп** (оршыла йолжым тошкалэшат). Тамыкэш йулаш түнгалыда!.

**Сакар** (Прийлан). Мландэ вэрыч йулымö нимат огыл, вэт, Придон? (Шинчажым пүалэш).

**Сэр. поп.** Воштыр дэн тэндам утыктараш!

**Эчук.** Шып лийат, укэ? Вашкэ мландышкэ шуралтэн шуэм, йынгом ит ылдыртэ! Сита альэ маркэ чот аныртарышда, чот мыскылышда... Тидым кызыт изи икшыват раш шынча. (Отлаш кувалан). Имньэтым йамдылэ! Вич минут срокым пуэм. Вич минут гыч лэктын от кэрт гын, шкэ шурэн луктам!.. (Йурмай лэктэш. Шүрго чурийжэ чылт укэ. Шинчажэ йула. Кидыштыжэ рэвольвэр).

## VI кончымаш.

**Йурмай** Йэн погым толаш, пинэрэшкэ - шамыч!.. Айдэмэ сэмын мутланымэ ок йөрө... (тошкалтыш гыч волынэжэ). Кайза тыжэч! Нимогай мыландат тыланда ок чүчалт! Ола гыч йэн түшкам кондымэшкэм! Иктэ кодтэ Сибырыш колдэм пытарэм!.. Ийа игэ - шамыч! (Ончылно шогышо Сакарым түкал колда).

**Сакар.** Чу, шэкланэнрак! Тэндан гай пэлэколшым пронтэш шуко пышталтын!

**Эчук** (Йурмай дэн Клавий үмбаек ончалэшат). Тидэ вэт?.. Ындэ вэрэштыч, кишкэ игэ!.. (Викак Йурмай дэк мийа. Йурмай шэнгак чакна. Чыла йэн брын шогат, ончат. Эчук Йурмайым онгычшо руалта). Тый мыйын ватим вийэш мыскылэнат? Тый?!

**Йурмай** (лүдын). Кидэтым нал!.. Нал манам! (утлынэжэ).

**Эчук** (ок колдо). Тый?! Мэ пронтышто орланэн коштына, а тэ тыштэ койам гына погэн кийэда! Мэмнан ватым локтылда! Ындэ вэрэштыч!

**Отлаш кува.** Ой, Йумыжат!.. Йурмай! (Эргыж дэк кэрылтэш).

**Эчук** (Йурмайым мландэ умбаек кудалта). Пытыжэ, шэм кишкэ. Сорвыкым ыштэн пытарэм!

**Уткын.** Ой, мом ыштэм? (Салтак - влак Эчук дэк кэрылтыт. Түшкан Йурмайым пызырэн пыштат. Йук - йац, —лүшкат, кычкырат. Эчук рэвольвэрым

шупшын налэшат, Йурмайым лўйа. Отлаш кува 6рткыш6 с6мын й6ралт6ш. С6рг6й поп колыклан мушкындыжым рўзалтат, Отлаш кувам вўд6н нангайа).

### VII кончымаш.

**Курий.** Ийа кашакым пыжакшыг6 тукумсыр ыштышаш!.. (п6ртышк6 куржын пура).

**Клавий.** Мом онч6н шог6да? Окнаштым пудыртышаш!.. Ну!..

**Прий.** П6к6н ўзгарлам! П6кла-а!.. П6кла-а!..

**Уткын.** Йолташ - шамыч! Граждан - шамыч!.. 6рат в6л6: могай дурак калык!

**Сакар.** Коран! (Уткыным шўбалын куржын пура. Пўтынъ калык омса д6к к6рылт6ш. Савлий 6рдыжт6 шога, чарныд6 ыр6сл6н тўрвўж м пуршыла тарватыл6ш)

### VIII кончымаш.

**Прутэк** (6рдыжк6 онча). Салтак - шамыч! Салтак - шамыч!.. (Калык 6рын чуркак лийын шогал6ш, онча).

**Прий.** Кушто?

**Прутэк.** Уна, уна!..

**Сэр. поп** (6рдыж омса гыч л6кт6шат). А - а! А - а, к6рэм6т тўшка! Ку-малмынам йумо колышто!.. Ънд6 пушашым пузна! Тупда чытыж6!..

**Савлий.** Ийа урлык - шамыч! Шпион - шамыч! Антикрис - влак!.. Шон6н луктыныт: й6н погат нунын лийын шынчын (марда илышан-влак 6рдыжк6 корангыт. Салтак - влак йыр н6з6р - влак в6л6 кодыт).

**Зчук.** А... мо п6ш онгай улыда? Мо д6ч лўдын улыда? Нунат м6мнан гайак салтак улыт. Нуныланат сар чонышкышт витар6н... Лўаш йамд6 лийза, йолташ - влак!.. Шыпа - ак! (чылан тугак йамдылалтыт).

### IX кончымаш.

**Курий.** Могай салтак да мойын? Нин6 шк6нан! Пабрикышт6 паша ыштыш6 - шамыч! (чылан ласкан шўлалтат).

**Йыван** (п6нгыдын). Мом т6 тышт6 йўдлан6да? Толаш, пытараш шон6н улыда? (Калык тўшка адакат шып лий6ш).

**Сэр. поп** (к6н6та куана). Т6в6 калык лугышо! Т6в6! (6чुकым ончыкта). Пидса тидым, йолташ - шамыч!..

**Савлий** (куг6шн6н онжым ыр6сла). М6мнам утармыланда йўмо тыланда тазалыкым пуэн шогыж6!..

**Зчук** (сыршыла, лўдыкташ т6чышыла Йыван д6к к6рылт6ш). Тыланда мо кўл6ш, а?

**Йыван** (чарышыла). Ольянрак, шольаш, ольянрак! Шк6 погым пытараш?.. Могай тид6 програм?

**Зчук.** Пойан погым аралаш — тид6 могай програм? Мый тыгай програмым ом шинч6, шк6ж6 Кронштадт ола гычак улам гынат... Р6вольутсо н6рг6н изиш мыйат умл6м.

**Сакар** (пашач6 - влакым санга йўмачш6 ончал6шат). Ш6нгалн6 ил6н, койада чыгылташ тўнгаль6 аман?



**Йыван** (тудлан). Шып лий! Ок - күллан йылмэтым ит тодышт. Йылмэ вынык огыл. Буржуй - шамыч мыланнат тунарак күлыт. Кэрэк иктэ кодтэ савар воктэлан пиктэн сакалза, нимаيات она чаманэ! (Сэргэй поп дэн Савлий брын оччал колдат). Нэмнан большэвик, комунист програмым чыла шинчат...

**Сэр. Поп** (ойжым лугыч ышта). Кузэ маньыч? Мо, тэ большэвик улыда мо?

**Йыван.** А тэ кө шонышда? (Калык лонгаштэ воштылтыш).

**Савлий** (нимолан брын). Ой, йумо, аралэ!.

**Йыван.** Мэмнан програм тыгай: пүтынь мландэ кресаньыкклан пуалтшэ, пабрик - пашачылан, чыла власть советлан! А шкэ погым пытараш мэмнан програм ок шүдө!

**Курий.** Кузэ шкэ пого?

**Йыван.** Кузэ? Арва вуй - шамыч! Власть ындэ мэмнан! Тугэжэ - чыла мэмнан!..

**Эчук.** Ну?! Чынжымак ойлэт, йолташ?!

**Йыван.** Тэ ода шинчэ? Пойан власть пытэн. Власть совет кидыштэ! Кэрэнский куржын! Тэнгэчэ погынымаштэ у правительствэ сайлымэ, мэмнан, большэвик пашачэ дэн кресаньык правительствэ. Правительствын вуйжылан Лэнин йолташ сайлымэ!..

**Савлий** (сукэн шинчэшат, кидшым тодыштэш). Ой, йумэм!..

**Эчук.** Чынак мо, йолташ? А - а, тэвэ кунам? (Йываяым эндалэш). Налын кэртна! Нална! Шонымашкына шуна!.. Тэвэ кунам үчым шукташ жап шуын! (Сэргэй поп дэн Савлийлан ойла). Пүтынь мландэ, пүтынь Росий, пүтынь илыш ындэ — ындэ мэмнан кидыштэ!..

**Сэр. поп.** Кошарга!

**Эчук.** Тэ, шэм кишкэ - шамыч, кошаргышда... А мэ альэ илаш тўналына!

**Сэр. поп.** Тидэ никунамат ок лий! Росийым министр, тунэмшэ-влак кучылтыч! А тэндан гай шүкшаклан, мландэ копшангэ шамычлан, Росийм кучэн мошташ? Нэр йўмалдам альэ эрыктэн огыда мошто. Тэндан күшэш гын, чыла йомэш...

**Савлий** (шинча вўдшым ўштылэшат). Луктын шуат, луктын шуат, Сэргэй бачышка!

**Курий.** Тэвэ умшатым каркалыктэм, помыла вуйэтым! (поплаң мушкындыжым рўза).

**Клавий.** Ик кана чўктэн пушаш, вара ок карэ!..

**Йыван.** Тэ тунэмшэ улыда гынат, мыланна порымак огыда шоно. Вуй йырэт шоналтэ - йан: Росийштэ кө вўрым йоктараш тўнальэ? Тэ огыл? Буржуй огыл? Кө кызыт тўрлө ўзгарым, киндым да мойын тойкала? Кө пабрик - завотыш шогалтылэш? Кө мэмнам шужыктэн, кылмыктэн, чактарнэжэ? Тэ огыл мо?. Мэ тэндан дэч садак она лўд! Тэндан дэч поснак илышнам йол ўмбақ шогалтэн кэртина! У шот дэн, буржуй дэч поснак илаш тўналына!.. Пийал сравоч шкэнан кидыштэ!..

**Эчук.** Тыгак, тыгак шол, йолташ!

**Йыван** Мыланна ик ойан лийын пашам ыштыман, йыгырэ тош-калман! 1905 ийыштэ (Йапон сар годым) мэ, оласэ-шамыч, йал дэч посна ошкылна. Садлан тунам мэмнан ўмбакаат, тэндан ўмбакаат пулькам шыжыктыльыч!..

**Прий** (вуйжым удралэшат). Ой, кэрнакак, чот шыжыктышт!

**Йыван.** Ындэ пырля, ик ой дэн кучэдалаш тўнгалына! Укэ гын, мыланна пабрик-завот ок чўчалт, тыландат, мэ она полшо гын, мландэ ок пэрнэ! Айста, йолташ-шамыч, буржуйым кок вэлымат ишаш тўнгалына!..

**Савлий.** Ой, йумыжат, осаллан ит пу!..

**Йыван.** Совэт властьым пэнтгыдын кучыза! Мландым, чодрам шупшын налза! Погым-мландым чон шот дэн шэлза!..

**Курий.** Тидыжэ тыгак, йолташ-шамыч! Чынжымак ойла!.. Чыла погат шкэнан лиймэк, мо шотлан шалатыл локтылаш!.. Она тўкө!

**Йыван.** Ындэ мэмнан паша... Йолташ-шамыч, кө мэмнан дэн пырля Корнилов ваштарэш мийа? Корнилов, кэрэмэт, кэчывал вэлыштэ, Дон вўд воктэнэ описэр-шамычым пога, совэт власть пытараш, толнэжэ! Нуным шокшыньэк пўтыралшаш, кордыл колдышаш!.. Кө мэмнан дэн пырля мийа? Ончыко лэктын шогалжэ!

**Эчук.** Мый мийэм! Тыштэ нимо ышташат укэ гай!..

**Натальэ** (калык тўшка гыч лэктэшат). Эчук!..

**Эчук** (ватыж дэч тупуй лийэшат). Тый кайэт мо, Сакар?

**Сакар.** Мый? Мо шотлан мыланэм кайаш? Толынам вэлэ, адак кай!.. Кучэдалын улына... сита! . Көлан күлэш-тэк кучэдалэш...

**Эчук.** Иктаж тылчэ гыч йалышкэт толын шуут гын! 1905 ийым шарнэт? Кузэ шыжыктыльыч! Мландэтымат шупшын налыт. Вара кузэ?..

**Сакар.** Шкэжэ: „Сар ок күл“, манын кычкырышна... Ындэ адак кучэдалшаш ужат?!

**Эчук.** Окмак тый!.. Окмакак улат! Ожно гын, пойан вэрыч кучэдална. Ындыжэ шкэнан власть вэрыч пэнтгыдын шогыман, тушманым пытарман!.. Нимо дэчат чакныман огыл!..

**Натальэ** (сукэн шинчэшат). Эчук! А мыйжэ? Мыйжэ кузэ кодам?

**Эчук** (пэнтгыдын). Кай, кай, Натальэ! Пойан тушманын мыскылмыжэ кызытат чоныштэм кийа... Марийэтлан шотлэн раш вучэт гын, йөра. Вара ужына!.. Вуйэм шалана гын, пашам укэ, кэрэк кузэ илэ. Чэвэрын! (пашазэ-влак почэш кайа).

**Йыван.** Кайна мо, шольаш? (моло пашазэ-влак дэн ошкылэш. Эчу дэч посна адакат кок салтак кайаш кьнат).

**Эчук** (савурнат). Эй, пошкудо-шамыч, мыйын ватэм ида шыгырэмдэ. Мландэ шэлмаштат шэкланыза: мыньар вочташыжым пуза! (Натальэ Клавийын вачэшыжэ кэршалтэшат, шортэш).

**Курий.** Тидым тый итат шоналтэ, Эчук! Полшымэтым мэ раш шинчэна. Тыйым луктын она кудалтэ! Ласка лий!

---

**Эчук** (вуйжым поп дэн поян вэк савыра). Ниным, шэм кишкэ-шамычым, тэвэ тыгэ пүтыралза! (Кормыжшым кормыштылэш). Копа гыч да ида луктын колдо!

**Савлий Мо** тыгай? Ой, йумыжат!..

**Эчук.** Тидэ тэндан осалда вэрыч, тэндан ондалэн вүр йўмыда вэрыч тидэ үчө! Мэмнан ойго, орлыкна вэрыч!.. (Пашазэ-влак дэн кайа. Крэсаньык-влак шинчашт дэн ужатат. Салтак муро шэргылтэш, — пэрвой вийаи, вара койын-койын эрвышна).

Шовыч вола.

Рушла гыч **Н. С. Мухин** кусарэн.



Тошто крэсаньык пöрт.





Н. С. Йэрэмэйэв.

## НАСТИЙ.

(Ойлымаш)

Настий тулыкэш кодмылан ындэ куд ийат эрталдыш. Шужэн ий годым, йангарым кочкинак, ачаж дэн аважэ колышт. Тулч вара Настийлан шокшо - йүштө ужаш йатыр пэрныш.

Ачажэ - аважэ укэ лиймэк, Настийым кокажэ ашнаш нальэ. Настий кокаж дэнэ илэн пэш пурыжымак ыш уж. Кугузажэ чэрлын илымэ дэнэ Настийлан корныш, чодраш кошташ йатыр пэрныш. Ёдрамаш йэнлан пөрийэнг паша нэлэ гынат, Настий пүйым пурлын чыташак толашыш.

Корныш кө коштын гын, пала: коштмаштэ түрлыжат пэрна. Йужо кунам тэлэ йүштыштө пий гайэ кылмэт, коклан корно тавалмашкат шуат. Суас ваш лийэшат, вуй пудымаш гай кэлышталэш.

Тыгэ ик-кана Крэшэньэ дэч кум кэчэ ончыч, Мантальэ пасум лэктын Кабал чодраш шушаш вэлэ, луат-кум воз пэчкэ дэнэ марий влак олаш кайат.

Кас кэчэ чодра вуй гыч, шинчашыжэ лум үмбалан йымышыла, пыкшэ ончалэш. Каваштэ ик парчак пылат укэ. Йүштө пуш тўньам сэнгышыла койын мўндырк ок ончыкто. Марий-влакын тэр „кочырик“ шоктэн сунгалдышыш пурат, имньэ пыкшэ шупшын луктэш.

Ончылно начаррак имньан тэр вуйышто, кўчык пинчакым чийэн, рвээ кайа. Тудын почэш тоштырак йошкар ужгам чийэн, ыштыраш шовыч кумык кылтэн, кидыштэ солам кучэн, ўдыр нушкэш. Коклан солаж дэнэ имньэ шэнтгэл эрдэ вычкыж гыч пуа. Тидэ Настий Кори дэч почэш котдэ покта.

Кори кугу капан таза рвэээ. Адак кэч могай нэлэ пэрна гынат, өрын шогымаш укэ. Чолгажлан көрак марий-влак тудым эрэ ончыч колтат. Кэч могай курык пэрна ма, сунгалдышэш имньэ пижэш ма, Кори кычкыралэш вэлэ, имныж дэч јутларак шубшылын кўзыктэн колта. Тыгай пашажлан марий влак тудым „лашман“ манын лўмдэныт.

Кориат чодраш пурэн каймэкэ тэр вуй гычшэ төштөн волыш. Настий тураш шуат — „Мом туртын шинчэт? Ошкылшаш!“ — манын, шубшыл волда. Тэр почэш марий-влак погынышт. Ваш-ваш шүкэдылыт, воштылыт да монь, ыраш төчат. Кориат йатыр „шалитлымэк“ кўсэн гыч тамакым лукто, тулым пыжыктэн шубшаш тўнальэ.

— Иктым „угости“ — шоктыш Ондри.

— Кори, мыланэмжэ мондышыч ужат? — Настий пэлэштуш.

— Э, каварэ, мондалтэ... шупш иктым.

Настийат пижкомжым „роп-роп“, ваш пэрэн кыдалыш чыкальбат, Корин пүтырэн пумо тамакшым пурльо, тулым пижыктэн „чий, чый“ шикшым колташ тўнгалыэ.

— Эй, шатын чылт пўрйэнгла колта, ончо, ончо, Сэргэ изай! — шокта Кавырля.

— Мо, мый пўрйэн дэн иктак улам. Чытэ-йан, сатуэм кэмым чийа гын, — „Ай—Настий пу-йан иктым“—манат.

— Марий-влак „шуу“ воштыл колтат.

— Тэнийсэ ўдрамаш дэн ойлэн шотым от му, — Арпик кугыза йўклана.

Йатыр тыгэ ошкылмэкэ, Йэпрэм кугызан йўкшў:— Эй, ырвэээ-шамыч! Тыгэ огыл, волгыжшашлан Сукаркаш мийэн шушаш, тужак пукшэн эрлан олаш пураш кўлэш. Айда йорталтыза тайыл почэш, — шоктыш.

Настийат куржын мийэн тэр вуйыш „йушт“ кўзэн шинчэ. — Айда Кори, имньэтым покталтэ, —маньэ.

Тыгэ марий-влак Кабал курыкым йортэн волаш тўнгалыч. Настийнат имньыжэ пэш йорта.

Тыгэ йатыр кудалмэкэ шэм куго ора вигак Корин имньэ вуйыш толын кэрылтэ.

— Чэрмыш, кэрак ма? — шоктыш.

Суас тэр гычшэ волэн Кори дэк куржын толэш. Кори вуйжым пэчкэ воктэк шылдэн гына шуктыш, пэчкэ муралт кайышат. Кори писэ кидшэ дэнэ „рошт“ шоктэн суас кид гыч тойам шупшын нальбат, суасым лупшал колтыш. Ик суасым йымыктэн шуыш, кокытшо вийан пижыныт. Марий-влак „брэк“ вэлэ койыч: шэнтгэк ончэн шикшалтыч. Ик шонго кугыза гына солам налын: „Йанак лудам тўргалтэн шуэм!“ —манын куржын мийа. Тудымат суас кунгыртэн шуыш. Корийын вийжэ шагалэмын. Настий: „Тыгэ огыл, кэч мо лийжэ“—манын куржын мийэн сола дэнэ „йошт-йошт“ суас шўргым ниалда. Кузэ пэра, тугэ вўр шыжа. Кори дэнэ кок суас тавадан цижыныт. Настий ала мом шоналдыш, Кори тэр дэк куржын мийэн, тэр шэнтгэл тойам чумал луктат, вик суасым санга гыч йымыктэн шуыш. Суас «алла» вэлэ шоктыш, йўралтынат возо. Вэсыжэ мучыштэн лумым шыжыкта вэлэ. Кори, поктэн шуын вуй вундаш гыч волдэн шындыш.

Корно ик тураштэ лум идым гай такыргэн шинчын. Суасын кугу имньэт лум пургыжышто увавала шуйнылэш. Умбалнырак кум суас кум вэрэ пэлэ шўлэн тарваныл кийат. Корийат суас-влакым тэрыш оптэн кугу имньэдым шэлын-шэлын кэлгэ лум пургыжыш пуртэн колдыш. Вара Настий дэк мийшат:—Тау Настий! Тый огыл гын, вуйэм пыта ыльэ, —маньэ. Настий нимат ыш пэлэштэ, лачак шэм шоптыр гай шара шинчаж дэн ласкан, шыमतэн ончалыэ.

\* \* \*

Жап эрта. Тэлэ почэш шошо, кэнгэжат шуэш. Тэлым тушман кид гыч утарымэ дэч вара Настийым Кори утыр, утыр йөраташ тўнгальэ. Кэнгэж жап үй дэн мүй гай эртэн кайыш, шыжат толын шуо. Шыжэ толашыжэ тольо да Настийлан адакат кугу ойгым кондыш: тидэ шыжыштэ ышкэ йөралтымэ тагжым Настий Йошкар Армейыш ужатыш.

Настий таг дэч посна кодо. Таг дэч посна кэчыжат кужу, паша ыштымыжат ок шу...

\* \* \*

Настий качэ шинчаш пэрнаш тўнгальэ. Оксинья куван (кокажын) капка кэчын муралт шога. Тэвэ ик качэ, тэвэ вэс качэ туларташ толэш. Ик эрдэнэ альэ волгыжынат огыл кудышто „ло-ло-ло“ йүк шэргылтэш. Тидэ Курмызак йал Карсак Эчан толын.

Карсак Эчан пойан эргэ: 3 имнэ, ушкал шотдымо. Сурт кышкар гай, чыват лэкташ рожым ок му. Оксина кува пэшак Настийым пунэжэ.

— Настий ўдырэм, тыгайышкат кайэн от мошто гын, сурт гычэм лэкта кай, — шыдын Оксинья кува пэлэшта. Ышкэ шонго тумо гай ўстэл төрыштө шарлэн шинчын. Нэр мучашыж вүр гай чэвэргэн.

— Кокай, кэч кузэ толашэда гынат, кайшашэм укэ. Идат төчө. Тулар марий, арака чукырым кучэн, чарлангэ гай кужу нэржым шуйэн, вүтэлэ сэмын йылдырталдэн, Настий йыр пөрдэш. Карсак Эчан ўпым шөрын пэл мogyрыш шэрын шындэн, тошто марий сэмын пүрэман мыжэрым чийэн, ужар потам ўшталын... Йолышто кэм, калош чылгыжэш. Карсак коклан йолжым рүзалда, кумык санга йүмачшэ шэм шинчаж дэн ўдырым ончалэшат, өрын шиждэ кидшым тодышт шинча. Эркын-эркын кудыш качэ-ўдыр-влак погынат.

— Ўдырэм, тыгат койышланэн моштэт? Айда тэ, родо-влак, ида өр, ўдыр „кайэм“ манын, нигунам ок ман, — ўстэл төр гыч тарванэн Оксина кува лэктэш. Настий омсаш төшта. Карсак пирэ гай төштэн ўдырым кормышта.

— Мом төчөт?.. Каласэ, от йөратэ мо?..

— Огым... ида толашэ... — нойышо йүк дэн Настий ойлаш төча. Тулачат пэш эмыратылэш, тулар марий пэл пулыш гыч кучэн пэш тушкала.

— Йүктыза, йүктыза, вуйышкыжо опталза, — Оксина кува кычкыра. Вара мийэн ўп пунэм гыч Настийым кормышта. Настий садак огэш. Эркын-эркын пошкудо ватэ-влак нэр ўпшан пий гай, аракам ванэн, толыт.

— Айда, Настий, тыгай пойанланат кайэн от мошто да, йорло йаришка Кориэтлан кайнэт мо?.. — торговой Васлий ватэ кычкыра.

Настий нигуш пураш. — „Ок Кориэт кызыт толын пурыжо ыльэ, нигэ дэч вожылдэ шортын, өнталам ыльэ“, — шоналта.



Тулар марий Настийым омса дэч шупшкэдэн конда. Вара Васлий ватыжэ да монь олымбак комдык пыштэн умшашкыжэ вийэш аракам опталыт. Настий мўгырэн шортын колта, мучыштэн лэктын курыжэш.

— Ну, ындэ паша лий — шоктыш тулар марий, — айда Эчан почэшыжэ курыж, ындэ тыйын...

Карсак Эчанат, лачэ нэржым шаралтэн, лопка умшажым „лоптыр“ ыштэн, воштылал лэктын куржо...

Пөртыш пура, Настий төшак лукушто нуслэн-нуслэн шортын кийа. Эчанат күсэн гыч пироскым лукто, шырпым удрал пыжыктышат, Настий дэк мийыш.

— Настий, Настий вара можо ок йөрө?

Настий нимат ок пэлэштэ. Эчан пуда шинчаж дэн тура ончэн шонэн шога, нимом ышташат öрын.—Кузэ савыраш?— шона тудо.

— Настий, молан тынар шортат? Колашак от кай. Кузэ илимэт шуэш, тугэ ашнэм. Мом шонэт, тудым пукшэм. Чийаш, могай шонэт, тугай вургэм уло. Нимолан öршаш укэс. Адак мо күлэш, можо ок йөрө?.. Ну ольо. . Альэ мыйым от йöратэ?.. Альэ иктаж вэсэ йöратымэт уло?.. Настий, ольо кэч ик мутым, мо йылмыдымэ гай кийэт?

Вара воктэкшэ мийэн пэл пулвуйжо дэнэ сукалдэн вэсыждэн тошкал Эчан шинчэш.

— Настий, вуйэт коршташ тўналэш, молан тынар шортат? Ала изиш аракам подылат? Кўлэш гын, кондэм.. ойло? — Тарванэн Настий воктэк возэш, öнталын шупшалаш төча.— Настий мый тыйым пэшэ йöратэм, мийэтат ўйак-мўйак илаш тўнална, — ышкэ ала мом ыштынэжэ...

— Кай ит мыскылэ.. мо орадэ сэмын онгыш удыркалэт? — манын Настий кыньэлэш, мыжэрым, чийэн, тўгö лэктын, пакча мogyрышым куржэш.

Эчан öрын — „мо томаша“, шоналта, адак пэроскым пыжыкта. Вара вуйым кумык чыкэн шонэн шинча.

Кудышто пайрэм. Оксина кува утларак руштын:

— Тачак шындэн нангайза. Укэ гын, ала мо мучаш лийман.

Эчан вуйым кумык сакэн пурыш.

— Эчан шольаш, паша лий дыр? — воштылал тулар пэлэшта.

— Мо лий, куржо! — пэлэ йўк дэн Эчан кутыра.

— Мый тынар ончо, ончо да, мыйым мыскылыш лукташ? Укэ, Укэ!. Ончыктэм мый тудлан. Айдыза кучэн кондэна. куш куржо?.. — тужэш Оксина кува...

\* \* \*

Мўндырнö ўжара йошкаргын койын кавам волгалтара. Чодраштэик вэрэ да вэс вэрэ кайык йўклана. Тортала койын, пўнчö-влак шогат. Коклаштэ, лэвашла койын кож шога. Чанга ўлыл мogyрыштыла лоп воктэн шарангыла тўшка шуйналдэш. Ўшыт вўд ўмбач, ошынк койын, тўтыра кыньэлэш.

Пүнчэр лонга гыч чанга могырымла ош шовычан ўдыр куржын кож воктэк толын шогальэ. Кэчэ йэр ўмбач тэмбал могыр сэрысэ арама вуй гоч йолжым шуйалтыш. Ўдырат кэчэ могырыш ончэн шогышат, кож воктэн волэн шинчэ...

Настий пирэ дэч утлышо шорыкла, ойганэн толын. Тудын тўсыжө, какаргышыла койэш. Шинчажат йошкаргэн пытэн. Могыржо, кидшэ - йолжо чытыра. Йолжо пул вуй дэк шумэш вўд гай нўрэн. Настий ночко йолжым ваш „роп - роп“ почкалтышат, кыньэл шогальэ. Вара ўмбалнысэ тошто рожын мыжэржым кудашын кож йўмак пыштыш. Пэл йолжым чумалдэн пэлыж дэн пул вуйжым кўш ыштэн тошкал мыжэр ўмбакшэ шинчэ. Вара, кыньэр вуйжо дэнэ пул вуйыш энэртэн, шўргыжым кид копаш пыштыш... Коклан вичкыж тўрвыжө „лып - лып“ лийэшат, шэм шара шинча йыржэ, йўр почэш арама коклаш вўд налмэ сэмын, вўдыжгэ, нэржэ воктэн „йур, йур, йур“ йогэн лэктын, шўргө мучко корным ыштэн, шинча вўд вола.

— Огым... огым... колэм гынат, огым, — шонэн тудо, — мыйын марий Карсак! Ой, шинча ончалтышыжак шучко. Нэржэ, нэржэ... Ожно ачам сырымыж годым авамым — „Корак нэр“ — манэш ыльэ. Карсакат лач садэ гай... Йэнгын пойанжэ мланэм ок кўл... Мом ыштэм, куш мийэн пурэм?.. Кокам, кокамак мыйым пытара ындэ... Суртышкыжат ок пурто... Мийэм гын, вийэш пуа. Кугызай... кугызай ўнгышө: нимо пэлэштыдэ, омартала шинча; кэч — „вийэш ида төчө“ — манжэ ыльэ, калтак!.. (Настий йатыр шонэн шинча). Ындэ пытыш; нигуш кайаш... Лучо пыташ... ик чон ала мо огыл... Мыйым ачам авам аралышэ укэ... Кори... Корим вучаш укэ: шыжым ижэ толэш... Толэш гынат, куанышаш укэ: кок ий годсэк ындэ мыйым мондэн; кызытырак письмамат колтэн огыл... Эй, Кори, Кори, тый мыйым мондэна-так мо? Укэ, укэ, мондэн от ул. Кузэ мондэт? Эк Кори тангэм, тыштэ ончылнэм лий ыльэ... Укэ, тый мўндырнө улат. От уж, от кол... Тыйын йоратымэ танэт тыгэ тый вэрчэт йөслана...

Умбалнэ икса коклаштэ лудо - влак игыштым вўдэн коштыт. Коклан „бак - бак“ ыштэн йўкланат. Кужу пўнчө укшышто куку чодырам шэргылтарэн шинча. Настийын пылышэшыжэ «арам лийат, арам лийат» манмыла пэрна.

— Тэвэ вўдыштө лудо мылам йўкым пуа. Ала мыйым чаманэн ала игыжым йомдарэн. Ойган куку вуй мучаштэм йўклана, ала молан ойгыра, ала тулыкэш кодын, ала йолташыжэ укэ. Эр кэчэ кузэ чэвэргэн модын воштыл кўза? Тура мыйын тўсэм онча. Шўшпыкат чашкэрым шэргылтара, эр кэчымак мокта. Тэвэ лывэ кок шулдыржым лупшэн пэлэдыш вуйышко тольо. Пушэнтгэ лышташат мардэж дэнэ тарвана, кэчэ ваштарэш „йыли - йули“ койылда... Ош тўнья эрык йуж дэнэ шўла. Мыланэмак шўлаш гына йуж укэ. Мыйым утарышэ иктат укэ...

Настий нўэслэн шортын йатыр кийа, вара шиждэ малэн колта. Омыж дэнэ Кори тангжым ужэш. Кори тудын малымашкыжэ толын

шогалын шүргө гыч кучэн кычкыра. Настий тывэ-дово кыньэл шинчэ, шүргыштыжө шыншалыэ. «Гож» ұштыл кудалтышат, онча нигат укэ. „Мо тыгай?“ — шоналта... Йатыр шонэн шинчымэкэ ик корным муо.

— Кайэм, оргаж эрыкташ кайэм, Кори толмэш, кузэ гынат, мұш-кырэм тэмэн илэм — манэш Настий...

\* \* \*

Мочалиштэ моло ұдыр-рвээз-влак дэнэ пырлыа күртньө корно воктэнэ Настий дэланкым эрыктат. Ындэ кум арныа шуэш, тудо тыштэ пашам ыштэн ила.

Кэчэ тачэ пэш шокшо. Коклан копна гай пыл кыньэл толэш. Пыл кокла гыч кэчат пэш пэлта. Чодраштэ, пүнчө киш шыранэн, кишак-вэлэ ұпшалтэш. Кайык-влакат кэчэ дэч шылын кож угыш лонгаштэ коштыт. Мүкш игыла пермо-влак згалдыт. Адак шудо шырчык „чор-чор-чор“ ыштэн чонгэштылыт. Кэчэ шокшылан лийын пыркашык пашазэ-влакым чарыш. Пашазэ-влак чайым йұын тэмэкэ каналташ возыч. Настий Кожэр йал Они дэнэ коктын ик кугу шонго кож йұмак пурэн возыч...

Кэчэ кас пэлыш эркын тайныш. Кэчэ шичмэ вэлым шэм сывын гай пыл күза. Тэвэ шукэртэ огыл кэчэ вийан тулжо дэн тўньам пэлта ыльэ, тудымат пыл помышкыжо погэн нальэ. Шукак ыш лий, мыландым сургыктэн күдырчө мўгыралтыш, чодра мучко «дур-дурр» шоктыктэн пушэнтэ-влакым рўзальэ. Ик пашазэ „кыдо-годо“ кыньэл шинчат, кэртмыжэ сэмын кычкыральэ. „Тывэ-тово“ чылан кыньэлыч, вургэмым погкалаш тўнгальыч.

Чодраштэ «лўп, лўп» лийэ. Умбалнэ, шэмын койын, пыл мўгыра. Под шолмыла ончыл пыл шолын толэш. Коклан „йылт, йолт“ волгынчо волгалтара. „Дўр-дўр-дўрр“ күдырчө мўгыралта.

„Лўп, лўп“ шогышо чодрам толыкан мардэж тодышт толэш. Чодра вуй тэнгыз вўдла шолын тэмбакыла лийшэмэш. Тўнья чытыра. Ик вэрэ да вэс вэрэ, улнэн шогышо, пушэнтэ «рўжж-бук» шоктэн. йоралт кайат.

Пашазэ-влак пушэнтэ йұмак чумыргышт. Настийат Они дэн кўжгў шонго пўнчө йұмак энэртэн шогальыч. Настийын шўмжылан „йурик“ чўчө, коклан күдырчө йўкэш мogyржо йўштө вўд опталмэ гай лийэш. Настийын ушэшыжэ кож йұмалнэ орланымыжэ пура, уш гыч лэксэ Корижым шона. Нуно коктын корныш коштыныт.

Кэнэж йўд... „Настий, тый дэчэт молым иктымат ом йўратэ...“ Кори манэш: «Армийыш кайэм гынат, вучо... Вэсылан ит кайэ... ом кудалтэ“...

Ўмбач лэвэд шогышо шонго пўнчө вожланжэ ұшанэн мардэж дэнэ тавадан кучэдалэш. Толыкын уло вийжым погэн пўнчым тодышт шуаш шона. Кок вий тавадан шогат. Вара тўньам сэнгышыла койын толыкын, пытартыш вийжым погэн, пўнчө вуйым йырат пэлэ савыралэш. Пўнчө йонгыш пэл вэк тайна...



---

Умбалнэ калык тужэш: „коранза, колэда!“

Они пикшла шикшалтэ. Настийын вуйышто вэс шонымаш, калык йўк пылышэш ок пэрнэ.

— Настий, пытэт! — кэтмыжым Они магыра.

Настий вэр гычшэ изиш гына тарванэн шуо, пүнчө «чыр-чор» муралт шырпэштыл вэс пүнчэш иралтэ. Вара тўнгжө дэнэ Настий вуйым „дўн“ шуралтыш, вара ышкэжат, чодра мучко муралтын, йорлын кайыш. „Ох!“ шоктыш Настий, кум важык коклаш омарта тўнгыш мийэн возо. Вара нимо шарныдэ вийжым нөлтал кыньэлаш төчат, уэш сунгалдэ...

Калык йыр погыныш.

— Пытыш... пытыш... — кычкырат. Настийын вуй корка гыч шэм нугыдо вўр шолын лэктэш.

Ышкэ пашаж дэч вожылжыла койын, мардэж шыплана. Йўрат чарна... Умбалнэ, эртэн кайшэ пылыштэ, йарнышыла койын, кўдырчө шокта...



С. Г. Чавайн.

## ДЭЗЭРТИР-ВЛАК\*)

Повэсть.

### II.

Шошо кас. Рүмбалгэн. Куэр - Солоштэ орол пөртыштö пэш лүшкат. Урэм дэнэ иктын - коктын волэн, марий - шамыч орол пөртыш толын - толын пурат.

Орол пөрт ваштарэш суртын капка ончык ұдыр лэктэш, ик вэк ончалэш, вара капка мэнгэ воктэн шогалэш.

Орол пөртыштö „рүж - ж - ж“ кычкыралыт, толаалат, иктыжэ вэсыжым чактараш төчат, ала мом тавалат, ала ұчашат, пэш лүшкат.

— Адак совэт, — манэш ұдыр. — Кажнэ кэчын совэт... Ала могай саман толын? Тутыш салтак толман... Иктым пу, вэсым пу, иктым пукшэн колдо, вэсым пукшэн колдо... Нэмнан пөртшат орол пөрт дэнак да, кө толэш, чыла пура... Шонго - шамыч ойлат: „ындэ акыр саман вашкэ шуэш“ — маныт... Ала кэрнак?.. «Ындэ осал талышнэн, чыла калык кагаз ұмбалан возалтын... Ындэ тўньа вашкэ пыта» — маныт... Микылай Эчанымат — «Эчан огыл» манын — «комунист - шамыч вашталдэн колдэн улыт» — маныт.

Ўдыр шыплана; изиш шып шога да, урэм мучашкыла ончалэш. Умбалнэ, тойа тойалэн ик ырвэээ толэш. Тошкалмыжэ йыда кужу шиньэл урвалдыжэ „лож - лож“ койэш.

— Көм ойлэт, тудо толэш, маныт, тугак улмаш — манэш ұдыр. — Тидэ лачак Миклай Эчанак вола ала мо?.. Тудак... Ындыжэ ошкыл-машыжак палэ... Ончэнжэ чаманэт вэлэ, тыгэ тойа дэнэ кошташ каньылак огыл... Койышыжлан вэлэ от йөрэтэ: эрэ кугырак - шамыч ваштарэш ойла, эрэ Совэт властьшымак мокта...

Пөрт воктэнсэ омбак ұдыр мийэн шинчэш, шыпак шинча. Эчан тойам тойалэн, окшаклэнрак толын шуэш, ұдырым ужын шогалэш.

— Мо пэш шып шинчэт?.. Көм вучэт? — манэш Эчан.

— Вучымаш укэ, так шинчылдам — манэш ұдыр. — Ўдыр - шамыч лэктыт гын, манын вучэм... Анукмыт лэкташ лийын улыт ыльэ да, ала молан огыл лэк...

— Тыгай мотор кастэнэ урэмыштэ шинчаш пэш огай...

\*) Тўналтышыжым 7-шэ №-што ончо.

— Анук толэш — манэш ўдыр.

Кэрнак, урэм вэс мучаш гычла изирак капан ўдыр толэш.

— Коктын шогылтыда ужат? — манэш Анук. — Мом мутланэда?.. Каласэ, Тайра!..

— Мутланашыжэ ижэ тўнгалнэна ыльэ да, ом йарсэ — манэш Эчан, — Совэтыш толшо йэнг улам: орол пөртыш кайаш тўкна... Тэмдан дэнэ ик кана пэш мутланышаш ыльэ да, совэт дэч вара шотлан толэш гын вэлэ?

— Тый гайэт йынг дэнэ мэ мутланэнжэ ала моштэна? — манэш Тайра.

— Мо, мый моло йэнг гайак ом ул мо? Тойа дэнэ вэлэ коштам, молыжо тугайак улам...

— Эчан, йолэтшэ кызытат коршта мо? — йодэш Анук. — Тойа дэч посна кошташ ок лий мо?.. Тыгэ тойа дэнэ кошташ пэш йёсө вэт?

— Кызыт корштымашыжэ укэ... Тойа дэч посна кошташыжэ урэмыштэ аптыранэм. Пөртыштө тугак коштам... Тэмдан дэнэ шогаш пэш сай да, совэтыш пураш возэш.

Эчан орол пөртыш пура.

— Толмыжо почэш тыгэ коштшашлык огыл ыльэ; „тидэ — айдэмэ ок лий“ — маныт ыльэ, — манэш Анук, Эчан орол пөртыш пурэн каймэш ончэн шога.

— Тугай йынг тёрлана, сай йынг ок тёрланэ, — манэш Тайра.

— Ой, Тайра, молан тугэ ойлэт?... Мый Эчаным пэш чаманэм.

— Мыйат, толмыжым ончэн, чаманэн шогышым... Ончэнжэ чаманэт, шоналдэт да, шўмэтлан шуй вэлэ чўчэш. Ўмаштэ ик салдак тўшка нэмнан йалыштэ ийала койын кошто вэт, Эчанат тугэ коштомаштэ сисыргэн, манэш.

— Кө ойла?

— Каври ойла.

— Мыйын шонымаштэм, тыйын Кавриэт пэш шойачэ. Эчан сарэш сусыргэн. Эчан тугай пашаш коштын огыл. Тугай пашаш шылшэ салтак вэлэ коштэш. Тый ойлымо кашакэт улыньэк шылшэ улыт улмаш, манэш, нуным кызыт улыньэк пэтырэн улыт, манэш... Тыйын Кавриэтлан ик пырчат ом ўнғанэ... Тудо ышкэжат шылшэ ала мо: иккэчак — „тылчылан вэлэ толынам“ — манэш ыльэ, ындэ кок тылчат эртыш, альбат ила.

— Каври шукэртэ огыл камисыш мийэн толын, адак ик тылчылан кодэн улыт.

— Кузэ тугай тазам кодат?.. Пөтыр Микалэ альэ сайынак тёрланэнат шуын огыл ыльэ, тудым налын улыт... Кызыт саржат пэш талэ, маныт... Каври мо шот дэнэ кодын кэртэш?..

Орол пөртыштө адак пэш чот рўжгаш тўнгалыт. Ўдыр-шамычат, шып лийын, орол пөртыштө рўжгымым колыштыт. Салтак вургэмым чийэн Каври толэш. Ўдыр-шамыч тураш шогалэш.



— Коктын шинчылтыда ужат? — манэш Каври.

— Тый толат гын кумытын лийна, — манэш Анук. — Тый нэмнан дэнэ от шого дыр: совэтыш кайэт вэт?

— Совэт мыланэм пэш күлэш! — манэш Каври, үдыр-шамыч воктэк олымбакэ шинчэш, тамакам, кагазым луктын сигаркым пүтыраш тўналэш. — Тушто лўшкаш мый дэчэм поснат ситат... Мый тушто могай ойым ыштэн моштэм?. Ой ышташ мэмнан ик комунист уло, адак мо күлэш?

— Тудо ышкэдак ойым ышта мо? — манэш Анук.

— Тудо улдэ, моло кё?.. Молыжо тудын ойым вэлэ колыштыт... Шонгырак-шамыч Эчан ваштарэш ойлаш төчат да, тэний саманыштэ кугырак ойым кё колыштэш?.

Каври шырпым удиралын, тамакам пыжыкта, шупшаш тўналэш... Орол пөртыштө адакат чот рўжгаш тўналыт.

— Каври, пурэн колышт лэк: молан пэш лўшкат? — манэш Тайра.

— Ышкэ колышт тол, — манэш Каври, — мыйын каймэм ок шу.

— Ёдрамашлан онгай огыл, укэ гын тыштэ ом шинчэ ыльэ, — манэш Анук.

— Мо онгай огыл, тэний ёдрамашат пөрйэнг дэнэ төрак...

— Мый тый дэнэт төр кунам лийам, — манэш Анук, — конгыла йўмалэт дэн төрат ом ул.

Орол пөрт адакат чотырак сургалташ тўнальэ.

— Кэрнак, мом пэш лўшкат? Пурэнак ончыдэ ок лий. Тэ малаш ида пуро, мый шуко ом шого, вашкэ лэктам, — манэш Каври, орол пөртышкё кайа.

Орол пөртыштө ик мари кычкыра:

— Ындэ шот пытыш... Ындэ илышаш гай огыл; кугыжам йомдарышт, тошто каваным пытарышт... Киндым погат, шылым погат, муным погат, ўм погат... Эрэ пу да пу! Тьфу!.. Ындэ акыр саманжат торак огыл ала мо?

— Кугу тошто кынышкаштэ возымо, манэш, ындэ акыр саман вашкэ шуышашлык, манэщ. Тэвэ шукэш огыл, вашкэ тудлан киш йўр йўраш тэналэш — чал пондашан кугыза ойла, ышкэжэ тўжвал шинчаж дэнэ томынала йыр ончылдэш.

— Акыр саманжэ ала кунам лийэш, тэвэ муно дэнэ ўым пуаш вэрэштэш... Сэклэтар каласэ йа, мыйланэм мызар тўкна? — манэш ошалгэ марий.

— Пошкудо шамыч! Мый шонымаштэм, нимомат пумо ок күл! — кычкыралэш Каври. — Тыштэ муным погат, ўм погат: „Йошкарар-мэйслан күлэш“ — маныт. Мый Йошкар Армейыштэ мызар коштынам, ик мунымат, ик парчак ўйMAT ужын ом ул.

— Тунарэ тўрлө арвэрэм погат, кушко чыкат? — манэш лапката-рак мари. — Ышкак шўшкын пытарат мо?

— Ындэ мэмнам кошарташ шонат, пытарнэшт! — кычкыра кошар пондашан мари.

Эчан кыньэл шогалэш, пэнгыдын ойлаш тўнгалэш :

— Йонгылыш лийыда, пошкудо - шамыч, шинчыдэ тыгэ ойлаш ок кэлшэ... А Каври гай йынган, шинчымэ ўмбач, тыгэ ойлаш путырак сай огыл. Ышкэ Йошкар Армийыштэ коштын.

Мичи сырэн пэлэшта :

— Садлан кэрыжым ойлэм... Ужынам...

— Ужынат гын, тыгэ ойлаш адакат чотырак сай огыл. Чыла йошкарармэйслан муно дэнэ ўм пукшаш тўнгална гын, мызар муно, мызар ў кўлэш? Ик муно дэнэ вич миллион муно, ик мускал дэнэ тўжэм кум шүдө пуд ў кўлэш. Родо - шамыч, кызыт погымымат нэлылан шотлэда, чыла йошкарармэйслан ситышын погаш гын, вара кузэ ситарэда? Муно дэнэ ў больнитсыш, лазарэтыш сусыр - шамычлан, адак икшывэ пөртлашкэ кайа...

— Тидыжэ тыгэ... Молан ожно, кугыжа годым, сарат лийэдэн, ик канат калык дэчын тыгэ погэн огыт ул? — адак йодэш лапката - рак мари.

-- Адак йонгылыш лийат, — манэш Эчан, — сар тўнгалмэкак имньым погышт, 1915 ийыштэ ушкалым погышт. Кугыжа альэ маркэ ила ыльэ гын, киндым тылэчат чот погаш тўнгалэш ыльэ. Мый вэт тыланда шуко ойлэнам: рэвольутсо тўнгалмэ годымак Питэрыштэ киндэ укэ улмашын. Питэрысэ пашачэ - шамыч киндым йодын урэмыш лэктын улыт, төра - шамыч нунылан пычалгутаным ончыктэн улыт. Рэвольутсыжат тыгэ тўнгалын.

**Ик мари.** Тый тудо ышкаланэт эрэ йоным муат, эрэ Совэтымак моктэт.

**Эчан.** Тый эрэ тоштэтым моктэт... Ожныжо вара пэш сай ыльэ мо?

**Вэс мари.** Вигакшым каласаш гын, ожныжат шотшо укэ ыльэ... Илышыжэ сай илэн, мэмнан гайжэ садыгак вольык шотышто коштын улына.

**Эчан.** Тэ Совэт властьюм вурсэда. Совэт власть йорло калыклан полшаш шона. Садлан тудым пойан-шамыч огыт йөрэтэ. Пойан-шамыч йорло йынган пашаж дэнэ илат. Совэт власть йорло калыклан пойан кыд йўмач лэкташ полша. Садлан пойан кашак Совэт властьюм пытараш төчат. Пашазэ дэнэ крэсаньык пойан кашаклан Совэт власть пытараш эркым огыт пу. Тэвэ тыжэч кырэдалмаш-кучэдалмаш лийэш. Тыгай кучэдалмаштэ тўрлө нэлыжат пэрна: ик жаплан чытыдэ ок лий.

**Ошалгэ мари.** Тидыжэ тыгак: чодыра румо годым шанчаш лэктэш... Ындэ жап шуко лийын, ўчашэн кийаш ок йөрө, власть ик кана мом шүдэн гын, тудым шукташ кўлэш: йодмыжым пуаш возэш.

**Эчан.** Пошкудо-шамыч! Пуаш, маныда мо?

Йорло тўшка ик йынгла кычкыралыт:

— Пуаш, пуаш!..

Пойан кашак нымомат огыт пэлэштэ, шы-ып шогат.

— Тугэ гын, сэкрэтар, кёлан мызар тўлаш, шотлэн возо..

Ик мари ала мом ойлынэжэ ыльэ да, ыш пэлэштэ, вара кыдшым лупшалын түгө лэктын кайыш.

Кавриат шукак ыш шого, Тайра дэнэ Анук дэкэ лэктын кайыш.

— Вара кө сэнгыш?—манэш Тайра.—Мом ыштышт: адак пуаш мо?

— Шангак ойлышым вэт: кузэ Эчан ойла, тугак лийэш, маньым. Тугак лийэ.

— Эчаным кузэ сэнэт?—манэш Анук,—Кэч мом ойло, тудо тыйын ваштарэшэт ойлэн пуаш эрэ шотым муэш.

**Каври.** Тудын садэ пашажэ вэлыс: книшкам, газэтым лудэш...

**Тайра.** Эчанын ырэсыжат укэ, маныт, ала тугак?

**Каври.** Э-эй-й, тудо-о... ала кунамсэк ырэсым чимашыжэ укэ.

**Тайра.** Шангэ мыйым тура ончалэ, шүмэмлан шуй вэлэ чүчо.

— Айда тэ-эк Эчаным вурсэн шинчыза, мый тыланда ом мэшайэ, кайэм—манэш Анук, кыньэлын кайа. Изиш кайа да, савырнэн шогалэш. „А кэрэк мом ойлыза, Эчан гай сай йынг укэ“,—манэш, вара куржын колта.

Каври Тайра воктэк омбакэ волэн шинчэш. Орол пөрт гыч ойлэн-ойлэн йынг шамыч лэктыт. Йужыжо кокырат, шүвэдат, түрвүнчыт, нэрым нүшталыт, эртат.

— Анук эрэ Эчан вэк,—манэш Тайра.—Ала мо Эчанлан пэш шүман?..

— Эчанжэ тыйланэт шүман, маныт. Тугак мо?—манэш Каври.

**Тайра.** Мый Эчаным вуйгат ом йөратэ: эрэ ышкаланжэ мура..

**Каври.** Вара тый көм йөратэт?

**Тайра.** Көм йөратэм, тудым йөратэм: тыйын мо пашат уло?

Тайрам Каври кыд гычшэ куча, вара шыман ойлаш тўналэш:

— Адак ик тылчылан кодышт... Укэ гын, адак ала кувэшкэ уждэ кошт...

— Ала молан саржат пытэн ок кэрт?—манэш Тайра.—Ойгырэн, ойгырэн, тэк илэ...

Тайрам Каври ондалэш:

— Каласэ, Тайра: молан ойгырэт?.. Көн вэрч?..

Тайра вуйжым Каврин онгышко пышта:

— Көн вэрчшым ышкэ шинчэт, ойлымо күлэш мо?..

Ончыкышт Эчан толын шогалэш.

— Ха-ха-ха!—Эчан воштылэш.—Тэвэ йошкар армэйэс могай ош гвардым плэныш налын шинчын... Могай молодэс!..

Тайра дэнэ Каври пурт кыньэл шогалыт. Тайра кудывэчыш пурэн кайа.

— Молан тыгэ лүдыда?.. Мый тэмдам ом түкө.

— Мом йынгым оролэн коштат? Паша ышташ йолэт корышта, йүдым кошташ ок корышто ужат?—Каври сырэн пэлэшта.

— Армиыш кайаш таза от от, ўдыр күташ йүд вошт малыдэ чытэт,—ваштарэшыжэ онгармыла Эчан ойла.



— Мыйын тазам дэнэ таза огылэм дэнэ тыйын мо пашат уло?  
Кай тыжэчын!—Мушкындыжым чумыртэн, Каври Эчан дэкэ мийа.

Эчан тойажым нөлдалэш.

— Чакэм ит тол, вуйэтым пэрэн шалатэм!.. Мый тыйын чэрэтым палэн налынам... Тэвэ тыйым, чэрэт эмлаш, больнитсыш колдэм!..

— Кузэ, мо, маньыч?—Каври адак Эчан дэкэ чакырак мийнэжэ.

— Шып шого, дээртир!—Эчан тойажым нөлдалэш.

Каври öрын мөнгөш чакна...

— А-а-а... Шып лийыч мо? Молым онталмэт дэнэ, мыйым ондалэн от кэрт. Мый тыйын чэрэтым пэш палэм... Колышт... Эрлак, эрла огыл гын, кумышто олашкэ кайэн йавитльэ: тидэ арньаштэ дээртир ышкэ мийа гын, винамат ок лий... От кайэ гын, вара ышкаланэт өпкөлө...

Эчан савырнэн кайа.

Каври мушкындыжым рүза:

— Чытэ, альэ вэрэштат!..

Тайра куржын лэктэш, Каври дэкэ мийа:

— Каври, Эчанэт мом ойлыш? Могай чэран улат, маньэ?

— Дээртир улат, маньэ.

— Каври, ньээртир, манмыжэ пэш нэлэ чэр мо? Эчан „эрлак олашкэ кайэ“,—маньэ.

Каври шоналда:

— Чэр.. Чэр гын, пэш йөра ыльэ да...

— Каври, молан от ойло?

— Ит лүд, Тайра: Эчан так, мыскаралан, ойлыш...

— Ала тидэ чэрэт вэсыланат пижэш?— Тайра öрдышкырак шогалэш.—Ай, мый лүдам вэлэ!

— Ха-ха-ха!—воштылэш Каври.—Ит лүд, Тайра, тид чэр тыланэт ок пиж... Тыгай чэр, мый гайэмлан вэлэ пижэш...

Каври савырнэн тупуй кайа. Тайра öрын ончэн шогэн кодэш...

(Умбақыжэ лийэш).





Ньэвэров.

## Кузэ мэмнан дэн сар лийын.

(Йоча ойлымаш)

Тачэ мый кўвар ўмбалам малам возым. Пэш шокшо. Малэн колташ шуко тўчўн кийшым, укэ, садак ыш лий. Кийэн-кийэн лэвэдышмат йол му-чашыш кайэн, йўмат шуаш тўнгалэ. Вуйым нўлтальым, пычкэмыш,—нўрўп-ла вэлэ чучо. Нымат ок кой, огэшат шокто. Лач авыйын нэр йўкшў „лыр-лор“ да „лыр-лор“ шокта, адак йумоґа шэнтэлнэ колья удыркалымэ „кыр-кыр-кыр“ шокта. Вўд йўаш кынбэлаш лўдым. Пўтырналт возын нэралтўнэм ыльэ, „чан-чан“ шоктэн шэргылташ тўнгалэ. Окна йўмалнат йўк шоктыш. Авый тўрштэн кынэлье. Мый пэш чот лўдым, чытырэм вэлэ. Йўштын-шок-шын чўчэш. Ончэм, авий пўрт мучко куштальштэш, шырпым кычалэш. Шыр-пыжэ, ўчым ыштымэ гай, ала куш лийын.

— Кыргызий, Кыргызий! Кынбэлшаш, эргым, вашкэрак. Уна урэмыштэ пэш лўшкат, ала мо лийын,—манын авий пэлэштыш. Кушталмыжым колын, кынбэлаш лўдынам. Логарэм кандра дэн пиктымыла вэлэ чўчэш.

— Авый, мый ом малэ,—манын пэш маннэм, йылмэ ала шайтан лийын укэла вэл чўчэш. Ик жаплан чылт лўдым: парньамат ушмаш чыкалтэн кол-тышым, адак йылмэмжэ вэрыштыжак улмаш. Кэнэта мэмнан пўрт чытыралт кайыш. Окна „чор-р-р“ шоктэн лэктынат возо. Кынбэл шогальым,—нигэат укэ. Мардэж окна вошт шўшка вэлэ. „Авый, авый“, манын кычкырал колты-шым, ик йўкат укэ. Авыйым „сокыр тагала“ кычалаш тўнгалым. Кэч шин-шинчам кумэн кычал, кэч карэн кычал, садак парнья шуралтэнат огэш кой. Курышталшэмла вуйэмат йанак вэлэн пэрышым. Авый йолжо дэн вўдан вэд-рам тўкэн колтэн. Кўвар ўмбалнэ курышталышмэмла „чап-чап-чап“ вэлэ шоктыктэм.

Урэмыштэ пий опта. Окна гыч мардэж шўшка. Нимат шижын ом улыктэм лўдмэм дэн пўртшў тагала пўрдын коштынам. Вуй пэш корышта. Нийалтэн ончэм, пўгылымў гай моклака. Ала молан курышталыштынам, ышкэжат ом шин-чэ. Тидын шэнгэч авый тулым чўктэн. Тулым ужын шинчамат канташ лийэ.

— Ой, эргым! Мыланна адак йбсў илыш толэш. Тэвэ адак йал йэда ош салтак-влэк кошташ тўнгалыныт. Кушко гынат мыланна тыжэчын шылман.

Авийын тыгай мутшым колымат логарэшэм комылья шичмыла вэл чўчў. Шинча вўдэмат лэктэ. Авыйым пэш чот чаманышым.

„У-у“ шоктэн урэмыштэ шэргылт кайыш. Тидэ йўк дэн „пырт-пырт“ волэн ыжым шич.

Тэрэнтэй кува пурэн шогальэ. Вуйжо шала. Тувыржо кушкэдлэн, чизыжат койэш. Чара йолын. Кидыштыжэ тойа. Авий тудлан ала мом ойлынэжэ ыльэ, тудо тойажым күш лупшалэ:

— Эй, ушдымо улда мо? Кызыт казак-влак пöрт йэда коштыт, тэ тулым чүктэныда! Йöрыктыза!

— Йöра,— манын авий пэлэштыц. Тулым йöрыктышнат, Тэрэнтэй кувалэктын кайыш. Окнаштэ волгэнчыла койо. Авий шонтыкышто ала мом пургэдэш, ышкэжэ чытыра, лүдын. Мый колшо гай лийын, үстэл воктэн шогэм.

— Кыргызий, айда вашкэ-э,—авий шортмо сэмьн пэлэштыш. Кид гычэм кучыш да шүдрал шуыш. Ышкэжэ лэктын кайыш. Лүдмэм дэнэ почэшыжэ куржым. Поктэн шуым. Авий мланэм кочкышан көршöмөм кучыктыш. Ночко, йүран. Урэм дэнэ пэш ошкэдэна. Түңалтышлан нимат ыжым шинчэ,—күдырчö рашкалтылэш, шонышым. Вара-вара палышым,—лүлдыт улмаш. Урэм дэн кайэна.

— Лап лий, савар воктэнрак кай!—манэш авий.

Лап лиймэм дэнэ көршöкөм лавраш йомдарышым... Кычалым, кычалым, ыжым му. Авий эрэ „вашкэ да вашкэ“ кычыра. Мэат куржына, ваштарэшат куржыт. Ала кузэ ик кана күчык Микита йумонаж дэн мыйын сангаш пэрнэн... Пöрт лүкэш Сидыр кугыза туртын шинчын, чытыра:

— Ой, йумо—манмэ йүкшö шокта. Имнэе шинчалэш. Күшнö волгэнчыла койэш. Эрэ куржына.

—Авий, авий,—манам,—куш эрэ куржына? Нойэнам.—Тудо огэшат ончал, эрэ куржэш. Ваштарэшна кум имнэшкэ толэш. Авий эрэ куржэш. Кэ-нэта урэм лүк гыч лүйылташ түңалыч. Пэш чот лүдынам, үпэм сөсна шула вэлэ шогалын.

Ончэм, мый дэкэм тура шкэнан коммунист Иван толэш. Мый адак чот лүдым. Иван казак үмбак лүйаш түңальэ. Ик имнэе йöрлыгыч койо, салтакшэ лавраш пурэн возо. Мый идымыш куржым. Тушто йатыр мартэ курштагыштым. Колыштам, урэмыштэ волгыдын койэш, ала көн пöртшö йүла. Мэмнанла ок чүч. Олым үмбалам шинчын шорташ түңалым. „Айда пöртшö нимат огыл,—шоналтышым,—авийжэ пэш сай ыльэ вэт. Ачийымат шоналтышым: Ачийымат ошо-влакак пуштыныт, колмыжлан кок ий шуын. Шинча вүдэм олымыш „чылп“ чүпчалтэш.

— Ачийжэ коммунистыс ок возалт ыльэ гын, ала ила ыльэ, ала молаи возалтын, ö-ö,—нүэслаш түңалым. Идымыштэ йатыр шинчышым. Шортын, шортын, куштылгырак чүчэш. Йол кылмаш түңалын, чийаш нимат налын ом ул. Кочмо шуаш түңальэ. Көршöк гыч пучымышым кочкаш түңалым. Ала молаи пучымыш парньаш ок пиж. Сайрак нийалдэн ончэм,—көршöкэмжат укэ. Шинча вүдэм адак чотырак йогаш түңальэ. Кумылэмат волэн кайыш.

Шып. Ик йүват ок шокто. Киймаштэм түрлыжат ушыш пура. Авийым шоналтышым, кузэ тудо кок коммунистым утарэн.—Мыйат коммунист улам—шоналтышымаат куанышым.

— Ындэ авий кушто гын? Мом ыштылэш гын?

Кийэн-кийэн нэралдэн колтышым. Эр мартэ пожалтынат ом ул. Эрдэн ончэм, йырым-йыр шижш, нимат ок кой. Йал изин вэлэ койэш.



---

Торақ оғыл, ик пёрт воктэн калык шуко погынен,—пёрйэнжэ, йочажэ, куважэ чыла пырля. Ёдрамаш-влак шортыт, пёрйэнжэ шып шогат. Мый дэкэм Парпон тольо:

— Мом тый тыштэ шинчэт? Пёртэт йўлэн вэт.— Могыр коваштэм „бопж-ж“ вэл чучо.

— Авий кушто?

— Ават? Ават пожар олмышто. Тачэ йўдым пэл йал йўлэн.

Пожар олмыш тольым, авий ышкэт шортын шинча. Пёрт йўлэн. Кугу комака шинча. Пёрт воктэнак колышо имньэ кийа. Кум колышо йэн кийат. Микывыр кугызан вуйжо шэлын. Ик красноармэйсым больнитыш нангайышт. Йолэм пэш кылмэн да, ломыжыш пурэн шогалын ырыкташ тўнгальым.

Ик ий гыч мыйым икшывэ пёртыш колдышт. Авийым кочкаш шолтышлан налыыч.

Паймэтов Акнаш кусарэн.





Тойшэв.

## Тушман сэнгыш.

(Ойлымаш).

Кэнгэж. Пар куралмэ жап. Шопкэр сола марий-влак парым пэш куралыт. Кэчэ пэш мотор. Каваштэ ик пыл лапчыкат огэш кой. Уржа шырка гына, изи лэвэ мардэж дэнэ пасу кумдыкэш, шикшла койын кайа. Пушэнтгэ-влак порсын йолвам сакалэн, „луйык, луйык“ лүнгал-талын шогат.

Кэчывал торак огыл. Сэмон Миклайын изи эргыжэ йыранг корно дэнэ „тын-тын-тын“ куржын толэш. Умбачынак кычкыра:

— Ачий, ачий, айда вашкэ, ала кө книшка дэнэ толын. Ачат кызытак толжо, манын каласыш.

— Кө тугай вара толын? — ачажэ шыман йодо.

— Айда, мийэт гын, ужат. Шэм пинчакым чийэн. Шинчажэ йұла вэлэ.

— Йөра, йөра эргым, чэчас мийэн шуам. Кутышэм вэлэ куралын пытарэм. Айда мөнтгэш курж,—манын, ачажэ ныжылгын пэлэштыш.

Изи Ивук, савырнышат, мөнгыжө куржо. Изиш лиймэкэ, туарэн кэчваллан кайаш тўнгалыч. Миклайат мөнгө вэльшкэ сыптарталтыш.

Кэчвал. Урэм лэвашыштэ калык тич рўжга. Чылан погынэн шумэкэ, сэкрэтар ольаш тўнгальэ:

— Йолташ-влак, изиш шып лийза... Мый у налогын докот чотлаш толынам. Тидэ паша виктараш кум йэнгым комисыш сайлаш күлэш. Тидэ комисий сайлымашкэ иктыжэ йал вуйлатышэ пура. А кокытшым йорло дэнэ ик марда крэсаньык кокла гычын сайлыза.

Вара тидэ паша виктараш Пэтруш Йыван дэнэ Йогор Максимум сайлышт. Кумытын үстэл тўрышкө пурэн шинчыч.

Сэкрэтар адак ольаш тўнгальэ:

— Йолташ-влак, тэний налог куго огэш лий. Кокла крэсаньыкланат ўмасэ лэчын куштылгырак лийэш. Йорло крэсаньыклан кумло вич протсэнт кудалталтэш. Налоглык докот чотлымо годым, шылтэн кодаш ида төчө. Кө кунарэ ўдэн, кунар вольыкшо уло, машинажэ, адак кунар ыштэн налын, чыла раш каласыза. Кө кызыт раш огэш каласэ гын, ик тэнгэлан лу тэнгэ штрапым тўлаш вэрэштэш.

Вара, чыла умылтармэкшэ, тўр пөртгэн гыч чотлаш тўнгальыч. Коклаштэ умлыдымыжо торэш кутыршат уло. Чотлэн, чотлэн поян Вөдыр дэкэ шуыч.

— Кунар имньэт уло?—йодо сэкрэтар.

— Улыжлан улыда...—өрө пэлэшташ —чылажым возашэт ок воч: ик имньыжым ужалаш вэрэштэш. Кормо ок ситэ,—манэш Вёдыр.

— Эша ужалэн от ул,—маньэ сэкрэтар.

— Огыл гынат, ужалмэ дэнэ иктак. Садак ужалаш шонэм. Кокыт-шым вэлэ возо!—пэнгьдэмдыш Вёдыр кугыза.

— Сита ындэ налог дэчын шылдэн кодымэт. Пэш рывыж улат. Ёмаштат тыгак налог докот чотлымо дэч ончыч ик имньым, кок ушка-лым ужалшыч. Вара жап эртымэкэ адак налэдэн шогалтышыч. Кум вуй чотышко ыш пура,—манын, Миклай шыдыж дэнак пэлэштыш.

— А тыйын мо пашат? Йэн ужала —налэш, ышкэ шинча. Воль-ыкэм тыйын ёмбалнэт коштэш мо? Альэ тый пукшэт-йүктэт?.. Тыйат ашнэ!.. Мэлна кочмэт шуэш гын, куватым альэ адак шёрлан кол-тэт!—манын, каргашаш тўнгальэ.

— Ак, вожылтымо пий! Кузэ от вожыл калык ончылно каласэн шогаш? Ик көршөк шөрэтлан кок кэчэ тэрысым оптыктышыч, йэн вўр йўшө!

— Кузэ йэн вўр йўшө? Кунам тыйын вўрэтым йўнам? Каласэ-йан?!—манын, Вёдыр кычкырал колтыш.

— Машинат дэнэ шагал пызыршыч? Ик пачаш огыл, кок пачаш шэргын кўрат ыльэ. Кызыт ындэ машин ушэм почмылан шўмэт кэрын коштэш чай. Ок лий ындэ пызырашэт, — манэш Миклай.

Вёдыр пэш сырыш. Чурий тўсыжө, тул гай йошкаргыш. Вўржө шуркалаш тўнгальэ. Кидшэ чыгылталтынак чыгылталтэш. Чонжо дэнэ когартэн пуашат шона да, адак изиш аптырана. Вара моло-влакат Вёдырым витараш тўнгальыч. Сандэнэ Вёдыр кугыза изиш шыпланаш тўнгальэ. Иктаж полшэн пэлэштышэ лийэш ыльэ гын, йошкар оргажыш тулым чыкымэ гай, илыжэш ыльэ. Вўржат утларак ырэн, могыржым чыгылтылаш тўнгалэш ыльэ. Тугэ гынат, йылт шыпланэн ыш сэнгэ. Туман йөрэак погынымаш шаланэн пытыш.

Тидэ туман дэч вара пойан Вёдыр Миклайлан тул гай сырэн кошто. Йўк пудымо вэрчынат Миклайланак сырэн ыльэ. Эрэ тушма-ным шонэн кошто. Шўмжө кэрынак кэрэш ыльэ. Изиш шыпланаш тўнгалшэ, ындэ адак уэш чот ылыжэ. Йўд-кэчэ тушманым шонаш тўнгальэ. Малаш возэш гынат, шонго маскала алагушкэн малыдэ кийа. Кунам гынат йөн лийэш, вара пўсө таваржэ каталтэш ыльэ,—манын шона...

\* \* \*

Жап эрта. Калык шудымат солэн тёрлалтышт. Ужар шудо „кыбыж“ кошкэн, каваныш чумыргэн, чумыргэн шинчэ. Уржа лиймэшкэ калык изиш йара лийэ. Йужышт мөнгө коклаштэ иктым-вэсым тёрлалтылыт.

Эр. Кэчэ курык шэнтгэчын кавам йёшкартарэн лэктэ.

Сэмон Миклай кыньэлын кидшым, йолжым погалтэн, шўргыжым нийалтышат, вэс йалышкэ Пётыр таңжэ дэкэ ошкыльо. „Ала иктаж пуд киндым муам“, шона. Пура пундашыжэ чыпчэн. Йэшыжэ куго огыл гынат, кочкашыжэ кажнэ ийнак эрэ кўчык лийэш. Вольыкшо



чүдө дэнэ, агажат вийгэ кангамын пытэн. Тэнийат, шошым годсэк кўсын налын, кочкын ила.

Корэм пундаштэ йогэн шинчышэ памаш вўд дэкэ шуо.

— Ой калтак, шэрэмэт, кузэ йогалтэн шинча. Кэч ару вўдым шэр тэмэшкэм йўын кайшаш—манын, кумык возын йўаш тўнгальэ.

Вара тамакам пыжыктэн, трупкаж гыч куго шикшым тўргыктэн ошкыльо.

Тидэ памаш вўд дэч шукат ыш торло, куго чодра воктэн каймыж годым, товар йўкым кольо.

— Шого, колыштшаш: кө мом руа — манын, каймыж лугыч шып шогальэ. Товар йўк эркыракын шокта.

— Кө тидэ ний руаш толын? Эскэршаш. Лэсничий эрэ мэмнан пошкудо-влаклан йолам ышта. Мэмнан пошкудак, альэ вэс йал?—манын чодрашкэ пурыш.

Пушэнгэ - влак мардэж дэч аптранэн, „кож-ж“ мурэн вуйыштым тарвалтылын шогат. Кайык гына эр годсэкак пушэнгэ кид йолым лывыртэн, чодрам моктэн муралтат.

— Ой, калтак, чодражат, шэрэмэт! Изи чонэтат куана. Тыгай сылнэ вэрыштыжэ, ойган шўмэтат куштылгэмэш — манын, пушэнгэ лонга гыч Микылай ошкылэш.

Изиш лиймэкэ, товар йўк шоктымашкэ мийэн шуо. Тушто лачак пойан Вёдыр дэнэ Йогор лўман эргыжэ нийым руэн шогат.

— А мом ыштылда? Тэ тыгэ шолышт руэда да чумыр йаллан йолажэ лийэш. Вара лэсничэ мыланэм шокшым пурга — манын, Миклай пэлэштыш.

— Кузэ шокшым пурга? Тый орол от ул вэт! — пўчкө Вёдыр.

— Омыл гынат, тыгэ шолышт румыланда вэрчын йаллан вочшаш нийым огыт пу. Тэ вара нийан лийыда, а вэсэ чүдө вийжэ дэнэ шкэ нымыштэ улмаштат налын чийаш тўнгалэш, — манэш Миклай.

— Пэш писэ улаг, налат — манын, Вёдыр логар пундашыж дэнэ пэлтштыш.

— Адак руаш тўнгалда гын, актым возэн, йал советлан пуэм, манын каласэнат ыш шукто. туманлаш тўнгалыч.

— Кузэ актым возэт? Кузэ, а?! Эрэ пызыраш шонэн коштат! — манын, ўшкыж гай эргыж дэнэ коктын Миклайым пўтырэн кучышт. Миклайын ушыжо каймэ гай лийын колтыш. Вўржө кэнэта ырэн кайыш. Шўмжо пырткаш тўнгальэ. Уло вийжым погэн, могыржым пэн-гыдэмдыш. Кэчэ кунар эндылыт гынат, тугак йол ўмбалнэ чоткыдын шогэн чараклаш төча. Тугэ гынат, ик йын кок таза йынгом сэнэн ок кэрт. Вёдыр дэн ўшкыж гай эргыжэ Миклайым мыландэ воктэн тэмдал шындышт.

— Кара-у-ул!.. кара-у-ул!!—манын, миклай кок кана вэлэ кычкырал кэртэ. Вёдыр кугыза тудын логарым маскала тэмдал шындыш.

Миклай кишыжла чонысыр пёрдалэш: „Ындэ тачэ Ымыйын илы-

шэм пыта, ой, мом ышэм? Тушман сэнга“, — манын шона. Тарванэнат пэш ок сэнгэ. Мом сэнгэт, кок маска пызырэн возын.

— Йогор, логаржым кучо! Мый товарым кондэм, — манын. кидшым мучыштарыш. Миклай шўлышым налынат ыш сэнгэ. Йогор куго кидшэ дэнэ «коп» руалтэнат кучыш. Миклайын шўмжө ик сэмын лўнга. Вўржө пудраныш. Кэч иктыжэ утаржэ ыльэ, манын шона.

Вөдыр кугыза йарнышэ Миклайын вуйжым товар тош дэнэ пэрэн колтыш. Миклайын ушыжо кайыш. Вўржө вуй пундаш гычшэ памаш гай йогаш тўнгальэ... Йолжым Миклай „йыч-йыч“ тарвалтальэ, вара йөршэш йымэн кайыш.

— Колыш аман? — пэлэштыш Вөдыр кугыза.

— Колэн, — маньэ эргыжэ.

— Айда, укшэр йўмакэ содор чыкышаш, — манын, пэл мogyрышкыла нумал куржаш тўнгальыч. Стырльок, кожла воктэч эртэн кайшыжла, тидэ йөсын кычкырлымэ йўкым колынат, содор пурэн. Пушэнтгэ кокла гыч каймыж годым лачак Вөдыр дэнэ эргыжым колшым нумал каймыштым ужэшат, öрын шогалэш. Мом ышташ? Кычкырал колташ, альэ мо, манын шона.

Тыгай тушманын шинча писэ лийман. Ала кузэ йыр ончышт кайшыштла стырльоком ужын колтат. Ушышт каймыла лийын шогальыч. Вара колшо айдэмым кудалтэн, чодра покшэкэ сопор куржын колтышт. Товарышт мойн чыла кийэн кодо. Укшэрым „шыдыршодыр“ вэлэ мурыктышт.

Стырльок, товарыштым налын, тунамак йалышкышт содор кайыш.

\* \* \*

Миклайын ватыжэ кугызажым пэш вуча.

— Мо вашкэ ок тол? Руашэмат нөштылаш шангак шуын. Руаш нөштылаш ложашым кондэн шуктэм, маньыс. Ложашыжым ыш мугын вэлэ? Мо тугай? — манэш Миклайын ватыжэ, коклан тёрзашкэ ончалэш.

Тёрзашкэ ончымыж годым, йал милитсэ толын шуо.

— Айда, вашкэ погынымашкэ мий! Сийан лийын! — манын, кычкырэн, йал милитсэ умбакэ куржо. Миклай ватын шўмжө „бурик“ тёрштэн колтыш.

— Ой, йумыжат... Молан тыгэ содор поктэн куржо гын? — манын, пөрт покшэкэ тарваныш. Мogyржо шэргылташ тўнгальэ. Пылшовычим содор пидын, урэм лэвашышкэ лэктэ. Лэваш тич калык погынэныт. Йал погынэн шумэшкэ милитсымат кондэн шуктэныт.

Туштак стырльокомын кожла гыч кондымо вўран товаржэ кийа.

Пойан Вөдырын товаржым пошкудышт тунамак палэн нальыч. Миклай ватэ марийжым пуштмым палмэкшэ, йўкын мўгырэн шорташ тўнгальэ. Калыкат тидэ осал паша лиймылан öрын, чытырэн шогат.

Вара ик орваш имным кичкэн, чыланат чодрашкэ Миклайым кондаш кайышт. Вўр вузыканы колшо айдэмэт дэкэ мийэн шумэжышт,

чыланат öрын шогалыч. Миклайын чурий түсыжө йылт пот кутан  
гайак лийын возын. Вуйжо шаланэн. Тидым ужын, йöратымэ ватыжэ  
йүкын мүгырэн шортын мыландышкэ йöралтэ. Мыландыштэ чонысыр  
шортын пöрдалэш.

Эргыжат шүлалтэн ок сэнэ, шортэш. Тидэ шортын пöрдалмым  
ужын, адак Миклайым ончэн, пошкудо марийштат йүжыжо чытэн  
кэртдэ шорташ тунгалыч.

Тидэ шортмо йүк дэнэ уло чодра кумдыкэш шортмыла шокта.

Вара йалышкэ намиймэкэ кум кэчэ оролыштат, шүгарышкэ намий-  
эн тойышт. Миклайын ватыжэ кум изи икышывэ дэнэ, марий дэч  
посна орлыклан кодо.

Пойан Вöдыр дэнэ эргыжым милитсэ тунамак чурмашкэ нан-  
гайэн пэтырыш. Кум арньа гычын суд лийэ. Тидэ осал паша ышты-  
мыштлан пойан Вöдырым эргыжгэ кандаш ийлан шинчаш пунчалыэ.

---

## У муро-влак.

Йал мучашкэт волалыым да,  
Түмыр йүкым колалыым.  
Олыкышкэт мийалыым да,  
Шүшпүк йүкым колалыым.  
Комсомолыш пуралыым да,  
У пашалан тунэмым.

\* \* \*  
Сат пакчашкэт пуралалыым  
Олма бумö пагытыштэ.  
Комсомолыш возалталыым,  
Рвөзэ-дай пагытыштэ.

\* \* \*  
Капка онгат, шым онгат  
Шымыньэкак лывыргэ.  
Совэт власэт, эрык власэт,  
Кэч кöланат кэлшышэ.

\* \* \*  
Тачэ пидмэ йолэмжэ,  
Эрлаланат йöралжэ.  
Тэнэ тунэммэ пашамжэ,  
Умыр мучкак йöралжэ.

\* \* \*  
Идым шудым солэтат,  
Шудан лийам шонэт мо?  
Бэспартэйным йöратэтат,  
Таган лийам шонэт мо?

\* \* \*  
Йошкар онган агутанжэ,  
Шулдыржым пэралтэн муралта.  
Комсомольэс Йываннажэ  
Пычкэмыш калыкым туныкта.

\* \* \*  
Идым шөнгэл сатышкэм,  
Куку толын муральэ.  
Пасу покшэл агашкэм  
Трактыр толын куральэ.

Мачвий Санбук.

---





В. Мухин.

## Марий литэратур ыштымаштэ мом шинчыман.

„Литэратур клас корно дэн кайа“—маныт. Тидыжэ мо лийэш? Оласэ-пашазэ-влак ик клас, крэстьян-влак вэс клас улыт. Нуно кокытын кызыт мэмнан кугыжанышыштэ пашам тбрлатэн шогат. Оласэ пашазэ чыла ылышым шкэ пэнгыдэ кидшэ дэнэ кучэн шога. Садлан ылыш куатшэ оласэ пашазэ пуш шот дэнэ ылыжалтэш. Оласэ пашазэ ылышлан корным ончыкта. Крэстьян-влакшэ полышым нуно дэч налыт.

Ожно годым пашазэ-влакат, крэстьян-влакат вуйлатэн шогэн кэртын огытыл. Нуно капиталист-влакын шинчаштым ончэн коштыныт. Садлан тунам нунын литэратурышт күлмб сэмьн кушкын, шарлэн кэртын огыл. Капиталист-влак литэратурышто шкэныштын ылышыштым, шонымыштым, койышыштым вэлэ возэныт. Пашазэ, крэстьян ылыш нэргэн тунам пэш шагал возалтын. Лач йужгынам гына, калыкын пэш йбсб ылышым ужмышт годым гына, капиталист кокла гыч лэвшэ сэрьш-оза\*)-влак шэмэр нэргэнат изиш возкалэныт. Садлан Октябрь Рэволютсо дэч ончыч возымым эртакак капиталист-влак корно дэн возымашлан шотлаш лийэш.

Садэ гыч тыгэ манаш лийэш: вуйлатышэ клас эрэ шкэныжын литэратуржым вэлэ ышта. Моло клас нэргэн литэратурыштыжо шагал воза.

Тыгак мыланнат кызыт тошто капиталист-влак ылыш нэргэн возаш ок кэлшэ. Пашазэ дэн крэстьян-влак кугыжаныш корнышто пашам тбрлатыл, виктарэн шогат гың, нуво эн ончыч шкэныштын ылышышт нэргэн возат. Шкаланышт йбрышым ыштылыт.

Садлан маныт: „литэратур клас корно дэн кайа“.

Чынакак—кб ылыш корным виктара, тудо вэлэ ылышым тичмаш, чыла корныжым шинча, садлан литэратуржымат күлмб сэмьн ыштэн кэртэш.

Адак вэс сэмьн литэратур нэргэн тыгэ ойлат: „литэратур мут-кылжэ (содержанийэ) возымашлан сыным (пормым) пуа, сынжэ-муткыллан йытыралыкым пуа“. Тудыжо мо лийэш?

Литэратурлан мут кылжым ылыш гыч налыт. Возымаш паша ылыш дэн ик корвышто кайа. ылыш кылжым (кэч могай гынат) клас вуйлата. Садлан возымашын мут кылжымат клас ой почэш колтат. Клас мом шона, мом кыча-

\*) Сэрьш-оза-писатель.

лэш, пашажым күзэ виктарынэжэ, — тидэ шот гыч литературын мут кылжэ лэктэш. Класын илышыжэ озанлык паша шот гыч ончык, йа шэнтгэк кайа. Озанлык корно шонымаш корным луктэш.

Шонымаш паша— илыш корно гыч лэктэш. Илыш мо шот дэн кайа, тудо шот дэн шонымаш кайа. Илышыжын корвыжо озанлык шот гыч шолын лэктэш. Тидэ ойлымаш гыч озанлык корным тўн корнылан мэ шотлэна. Тугэ гынат, тўрлө шонымаш эртак озанлык гыч гына ок лэк. Айдэмэ кашак дэн, обшэствэ дэн ила. Тидэ кашак илышыжым „социальный“ илыш маныт. Садлан илыш нэргэн шонымаштэ озанлык паша дэч посна тўрлө кашак илыш нэргэнат шонаш вэрэштэш. Тыжэчат (кашак шот дэн илымаш гычат) тўрлө-тўрлө шонымаш шочэш. Озанлык дэн кашак илымаш кэктын айдэмэ илыш корным виктарышэ улыт.

Тыдлэч посна шонымашыжат ышкэ корныжо дэнэ кайа. Шонымашын корныжо шукыж годым мут-сын шот дэн ик шотышто лийэш. Тэвэ калык мурым тағаштарэна: илыш кызыт уэмын гынат, мут-сын тошто сэмынак тыштэ шога.

Садлан шонымаштэт шукыж годым мут сынжэ тошто шот дэнак кайа, илыш дэчын шэнтгаланрак кодын ошкылэш.

Нинэ-кум тўнгалтыш литературлан вуй улыт. Нуным иктэ-вэсылан эгэр-тэн, ваш пижылдын шогат. Озанлыкшэ, кашак илышыжэ, шонымашыжэ ик руаш вочкышто улмо сэмын, ик руашымак шуктат, киндылыкым ыштылыт.

Тэвэ тыгэ литературынат мут кылжэ толын шочэш. Тыгэ толын шочмыжым, адакат манам, вуйлатышэ клас шкэ шоктэжэ дэнэ шоктэш, вара ижэ кочкашлэн пуа. Клас, тўрлө ваштарэш шогышым, тудлан тушманлышым, йэн-лан, калыкклан пукшаш ок пу. Клас илыш шолмаш гыч шкалан кўлэлыжым вэлэ налэш, молыжым чыла брдыжыш луктын кышка.

Тыгэ клас шонымаш гоч эрнымэкэ ижэ, литературын мут-кылжэ йбршө лийэш. Калык шкэ шонымыжым шоктын-шоктын йбртарэмда, калыкын вуйлатышэ класжэ пуалтымэ машина сэмын кўлэшыжым вэлэ ойрэн-ойрэн налэш.

Литературын мут-кыл лэкмыжым ыгылышна. Ындэ сынжым ыглаш кўлэш. Литературын сынжэ (пормыжо) вашталтым палаш чылт канбылак огыл. Мут-кыл вашталтымжэ лудатат, тунамак палэ вэлэ—возымо чыла койышым ончыктэн пуа. Мут-сын вашталтымжым ужаш йбсө. Чынак, капиталист гыч лэкшэ сэрыш оза-влакат, пашазэ, крэстьян кокла гыч лэкшаш йылмыштым тўрлө сэмын огыт вашталтыл. „Ачий“, „авый“ „ушкал“, „имвьэ“ манмэ мутым кэрэк могай сэрыш оза-влакат ик сэмынак ойлат. Садлан литературын сынжэ мутла гыч гына огыл. Эртак мут-влак дэн сыным пуэн от кэрт. Айдэмын сынжымат эртак кап-кыл дэнэ палэн от кэрт. Иктаж йынын сынжым ончымо годым, тунамак чон кўргыжымат уждэ от код. Садлан йужо йынын сынжэ пэш сайын ок кой гынат, сынжэ дэн пырля чон кўргыжым ужатат, вара сынжат сылныла вэлэ койэш. «Ала мо човэш пэш пижэш»—маныт, тидэ нэргэн. Тэвэ тыгак литературыштат. Мут-сынжэ иктаж возымын пэшак сылнын ок кой гынат, чыла возымыжым ораньэк ончалатат, ала можо чонлан пижэш.

Тидэ ойлымаш гыч тыгэ манаш лийэш: мут-кыл дэн мут сынжым литературышто ойыркалаш ок лий. Нуно пырля иктыштэ ушнэн шогат.

Тугэ гынат, литэратурышто мут-сын эрэ ик сэмын ок шого. Палымашлан, тэвэ руш сэрүш оза-влакын возымыштым налына: Пушкинын мут сынжэ ик түрлө, Майаковскийын,—вэс түрлө. Молан тыгэ? Пушкин помэшык клас гыч лэкшэ сэрүш оза. Майаковский—оласэ пашачэ-шамычын кугужаныш пашам шкэ кидышкышт налмэ годымсо сэрүш оза. Иктыжэ помэшык мут дэн, помэшык шонымо дэн возэн шогэн, вэсыжэ оласэ пашазын корныжым виктараш тўнгалмэ годым лэктын возаш тўнгалын. Пушкинлан шып жап годымрак возаш вэрэштын, вэсыжлан пуламыр жап годым. Садлап Майаковский кычкырмыла воза. Калыкым шкэ возымыжо дэнэ помыжалтараш тóчымыла воза. Пушкинлан тыгэ кычкырэн возашыжэ күлын огыл. Тудын ылымэ годым тыматлэ мут дэн возымат ситэн. Тунам ылышыжэ тыматлэ улмаш—мут сынжат возымаштэ тыматлын кайэн.

Тэвэ тыгэ возымаш мутланат түрлө класын түрлө годымсо ылышыжэ түрлө сыным пуа.

Мут сын литэратурышто пэш шуко түрлө лийэш. Ик манаш гын, кажнэ сэрүш оза-влакын шкэ мут сынжэ уло. Тыгак марий сэрүш оза лонгаштат. Тэвэ нална Шабдар Осыпым:

«Эй, түмэржэ, моторжат,  
Кужэч ойго тольо гын?  
Тушман писэ товаржат  
Илэ пушко логалын?  
Молан тынар сыралын?

Күзэ шошым кэчыштэ  
Сöрасальыч уजारгал?  
Лышташэтын лонгышто  
Түрлө кайыкшат мурал  
Илалталыч, тыйым моктал?

Тидэ возымым пэнгыдэ возымылан шотлаш ок лий. Тидэ возымашып нимогай оласэ пушат пурэн огыл. Шонымашыжат тальяка: кэлгэ огыл. Кöргыш, ушып пурэн ок каласал. Ончыкылыкым ок шоналтэ. Чыла вэрч (калык вэрч) шонаш ушэшыжат ок нал. Тидэ возымаш крэстьян ойыртэмыш ылыш гыч лэкшэ возымаш. (Шабдар Осыпын чыла возымашыжэ тыгай огыл. Мый тидэ почэла мутшым возымэм ындыкташ вэлэ налнам). Мут-сынжат кычкыраш ок шүдö. Шкэтын вэлэ шонэт гын, молан кычкырат? Шкэ чон түлэтым кöлан колыштыктынэт? Шкэт шонымым—молылан палыкташ йöбö.

Ындэ налына Н. С. Мухинын возымаш гыч:

Кö нэзэр, пүж вүдан  
Толза тыш!  
Пöртдам кодэн тэ чылан  
Лэкса выж!

Завот, пабрик, нур гычат  
Чылан вашкэ!  
Йошкар тулын у куат  
Улына шкэ!

Шабдар О. возымаш дэн тидэ возымашым танастарэт гын, кок түрлө мут-сынжэ пэш раш койэш. Шабдарын шуйалтэн, мутымат вашталтэн («сöрасальыч, илалталыч», күлэш ыльэ: «сöрасышыч, ылышыч») почэла мутшо возымо; адак ойжат кагыргылын каласымэ—«түрлө кайыкшат мурал илалталыч, тыйым моктал?» Күлэш ыльэ: тыйым моктал түрлө кайыкшат мурал илалталыч. Мухинын чыла мутшат раш каласымэ: «Кö нэзэр, пүж вүдан—толза тыш!». Молан мут сынжэ изиш вэс түрлө? Моланжэ палэ. Тудын возымашыжэ клас шонымаш гыч, кашак дэн ылымаш гыч лэктын. Кашак дэн илэт гын, чылажымат күчүкын, пэнгыдын ойлаш тöчэт. Шуйалтэн ойлэт гын, энырэн шогэт гын, кö тыйым колыштэш? Пöэт-влакат возымышт годым шын-



---

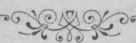
чашт ончылно чылажымат ужыт. Класым помыжалташ, сай илышып ұжаш шонан возэт гын, мутшат кўчўк, пэнгьдэ кўлэш. Ойжат раш возыман лийжэ. Укэ гын, мут кылжэ дэнэ мут сынжэ торэш лийыт, иктыжэ вэсылан кэлшыдымэ лийыт. Мут-кыл дэн мут-сынжэ иктэ вэсэ дэч ойырлэн кайат гын, чыла возымыжат йбндымыла вэлэ койэш, марла манмыла «полталгын» ончыкта.

Марий литературын корныжо-крэстьян литератур корно. Тугэ гынат, мут сын манмаш гыч, марий литературыштат мут сын нэргэн кызыт пэш шагал шонат. Мутын йытыралыкшыमत пэш шагал кычалыт.

Максим Горький эрэ тыгэ ойла: «мутын вийжым, сылнылыкшым ончыкташ кўлэш»,—манэш.

Тидэ чынак. Чынак гынат, мутын вийжэ клас дэч лэктэш. Ышкэ класэтын корныжым утларак тунэмат гын, утларак шинчаш тўналат гын, мутшат йытыран, пэнгьдын, кўлмб сэмын кбргб гычэт лэкташ тўналэш. Чынак, сылнын возашат пэш шуко тунэмман, тунэмдэ нимогай пашаланат порылыкым ыштэн ош кэрт. Тунэммэ пашажэ эрэ ик возымаш корно дэн кайман огыл; тушко (тидэ корныш) клас чонымат, илыш чонымат пуртыман. Вара ижэ мутын вийжэ раш каласалтэш, чыла возымыжат чонэшак пэрна.

Марий литературын кызыт эн куго пашажэ—илышым раш ончыкташ, у айдэмым палыкташ, литературын сынжым кычалаш. Кызытсэ возымашна альэ пэш начар. Мланва моло тўрлб калыкын возымашым пэш чот овчэн тунэмаш кўлэш. Рушын литературжо пэш шуко тўрлб сынан. Мыланнат нунын возымым тунэмдэ нигузэ ок лий. Укэ гын, кызыт шуко почэла мутшым, ойлымашыжым лудмат ок шула вэлэ чўчэш. Чонланат, ушланат кызытсэ возымаш пэш шагал пуа. Сылнылык, чынлык вэрч возымаштэ ончыкыжо шуко шонаш вэрэштэш. Тидым ыштэн шукташыжэ калык илышым пэш чот тунэмман, класын корныжым раш шуктыман.



Рэдаксэ коллэгий члэн-влак: { Г. И. Голубкин.  
С. Г. Чавайн.

## ВАШ - МУТ

### Журналыш пурташ огыт кэлшэ.

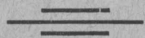
#### Ойлымаш дэн мыскара - влак :

**Йыван** — Вақш, Вор, Пырыс, Самавар, Йэрыштэ, Салтак; **М. Нольык** **Марий** — Йэв сурт; **Йаку Васлийын** — Нынгайышашаф ылмажын; **Чэткар** **Корий** — Илэт - илэт, мом от уж, кайэт - кайэт, куш от шу; **М. Мамайн** — Йонгылыш паша; **В. Г. Григорйэв** — Йыван салтак; **А. К. Соколов** — Тулык Наси; **Микит Эчан** — Пычалээ; **Михайлов** — Пазар; **М. Посэну** **Чмопи** — Сулыкым касарэм; **Йапай Эват** — Пычкэмыш илыш, Пират тыгэ ок ыштэ; **Йангазинов** **Костий** — Нужна ий; **А. С.** — Пуштмо кайык; **Марий ўдыр** — Лугыч лийын; **С. Эчан** — Шудо налмаштэ, Колкозын тунгалтыш пашажэ, Пулдырчо, Карш, Кольа; **Архипов П. И.** — Казак - влак; **М. Озийын** — Пэтро пазар; **И. Стэпанов** — Шонго кува; **Й. Абросимов** — Кува, **И. Алэксэйэв** — Ожно ачий шочмо дэчык ончыч, Рошто пайрэмыштэ; **Шой** — Мыскара - влак (4); **Казанцэв** — У вий; **Пашэр** — Орина; **Кириллов** — Аракам йэрата (пиэс); **А. Андрэйэв** — Попын шойак лэктэ тўжвак (пиэс); **Миклай Панчи** — Тунэмдымэ (пиэс); **Луков П.** — Сэмык; **Йандуш** — Эчэй; **Сапай Васлий** — Чоклымаш; **Байбулдин С. М.** — Кё чаплэ, **Курык** — Сай папачэ; **М. Голубцов** — Ташлама; **Тымбаршэв К.** — Сотсиализмым ыштэна (пиэс); **Исайэв Г.** — Ўдырат у корнышто (пиэс); **Никитин П.** — Аңа пайрэм (пиэс); **П. М Моисэйэв** — Аза кырэслымаш (пиэс); **Очизв А.** — Ким (пиэс); **Н Иванов** — Кок шурно пырчэ (пиэс); **П. А. Исайэв** — Кут тылээ (пиэс); **Йандуш** — Имнэ пукшымаштэ; **Ал. Акрэйын** — Имнэ паспырт; **Мильутин** — Ожно дэн кызыт, Шурно пайрэм, **Луков П.** — Йандар пырчэ гыч шуко шурно; **Пашэр** — Пожар; **Кўрвэл** — Тулык Мику, Вувэр; **Шабдар М.** — Марийн кум эргыжэ; **Сэргэйэв Иакэ** — Бандит влакын идышышт; **Смирнов К.** — Чогай дэнэ Оклий; **Г. Жандармов** — Орланыш; **Излай** — Тулык ойго; **Рашэ** — Лудо олмэш йыдал, Тага; **Глушкоч Йэ. И.** — Тушман; **Изи Пўкш** — Рывыж дэн пий ушэм.

#### Почэла мут - влак :

**Чирков** — Ликвидатыр курсын мурыжо; **Д. Ф. Орай** — Кэңгэжым вучэм; **Козырэв В.** — Шошо, Айста чылан ушнэна, Кугу салам каласэм; **Мачвий** — **Саньук** — У мур; **Турий** — Ой, пагалымэ родо - лакэм (муро), Айста тўшкан погынен, Ой, йолташэм - шамычэм; **Эмаш** — Пора годшым шанымь, Лэвиннын шанымьжы, **Алэсандров** — Тыйым танэм пэш йэратэм; **И. Алэксэйэв** — Тошто йўла йомдара; **Казанцэв** — Йолташэмлан; **К. Ф. Смирнов** — Атан манмэт мо шомак; **Сидыр Йэпрэм** — Пу рушо; **Йыван Кырла** — Шошым толэш; **Йэпрэм** — Эрденэ; **И. Лучкин** — Ваньукын муржо; **Мамайэв** — Пёрвой май; **М. Когой** — Йэчэ дэн; **В. Эви** — Изи пыртка мўкшыжэ; **Стэпанов И.** — Йыванна; **Йамбылат Й.** — Пўам пўэн моштэна да.

РЕДАКСЭ.



46244

Мар. ж.

# Марий Кундэм Савыктыш

## тыгай кнага-влакым ужала:

почэла №№	А В Т О Р	К н а г а л ы м	Ак	Могай йылмэ
1	Янтемир.	МАО (очерк) . . . . .	2—50	Руш йыл.
2	Васильев.	Материалы религиозных верований и обрядов народа марий . . . . .	—30	„
3	„	Элементарная грамматика мар'языка	—35	„
4	„	Религиозная секта „кугу сорта“	—30	„
5	„	Кимсар . . . . .	—20	Марий йыл.
6	„	Марий-Мутэр . . . . .	3—00	„
7	Михеев.	Основные правила русской грамматики в школах нацмен . . . . .	—35	Руш йыл.
8	Янтемир.	Описание МАО: Звениговский к-н.	—45	„
9	„	„ „ Оршанский кант . . . . .	—55	„
10	„	„ „ Краснококшайск. к. . . . .	—45	„
11	„	„ „ Юринский кантон. . . . .	—55	„
12	„	„ „ Моркинский к-н . . . . .	—45	„
13	„	„ „ Козмодемьянск. к-н. . . . .	—55	„
14	„	„ „ Сернурский к-н . . . . .	—50	„
15	Орлов.	Крэсаньык ўдыр-влак . . . . .	—10	Марий йыл.
16	Мухин.	Лавра (икшывэ-влаклан) . . . . .	—15	„
17	„	Сурт—кайык влак (икшывэ-влаклан)	—15	„
18	Мухин Н.	Почэла мут . . . . .	—65	„
19	Шабдаров.	Кўслэ йўк (почэла мут) . . . . .	—25	„
20	Бронин.	Лэнин корно дэн. I лук . . . . .	—40	„
21	„	„ „ „ II лук . . . . .	—50	„
22	Чавайн.	Кайык лудо (пизэ) . . . . .	—3	„
23	Егоров.	Мўкш ончымо . . . . .	—18	„
24	Козлов и Никулин.	Полиграмота . . . . .	1—00	„
25	Шлыков.	Очерк лесного х-ва МАО ч. 1-я . . . . .	1—00	Руш йыл.
26	Киндеев.	Кузэ колэктыв озанлыкыш лэксман.	—15	Марий йыл.
27	Крутошинский.	Колкоз члэнлан мом шинчыман . . . . .	—20	„
28	Яковлев.	Шурно лэктышым кузэ кугэмдаш . . . . .	—20	„
29	Киндеев.	„ „ „ „ . . . . .	—15	„
30	Егоров	Матер. по истории народа марий . . . . .	1—25	Руш йыл.
31	Васильев.	Вольык чэрым эмлымэ . . . . .	—30	Марий йыл.
32	Кэлтэй Пасэт.	Алимэнтным кузэ кычалман . . . . .	—20	„
33	Шкэтан.	Йумын йязыкшэ (ойлымаш) . . . . .	—20	„
34	„	Ойлымаш-влак . . . . .	—30	„
35	„	Важык вуйан йыдал (пизэ) . . . . .	—08	„
36	Миронский.	У корно дэн . . . . .	—10	„
37	Булак.	Батрак ырвэзэ кокласэ паша . . . . .	—05	„
38	Иванов.	Сосна ашнымаш . . . . .	—15	„
39	Тўрлө автыр.	Дэлэгаткылан пөлөк. Тўрлө ынгландармаш дэн ойлымаш-влак . . . . .	—20	„
40	А. А. Субботин	Крэсаньыклан могай копэрэтсэ кулэш	—20	„
41	Н. К. Зотов	Крэсаньык озанлыкыштэ йытынмушым ыштымэ. . . . .	—10	„
42	Е. Домбровс.	Крэсаньык сурт, йэш пого пайлымэ	—30	„
43	В. Т. Соколов	Марий школышто шочмо йылмын вэржэ. Тунукташ полшышо возымаш	—24	„